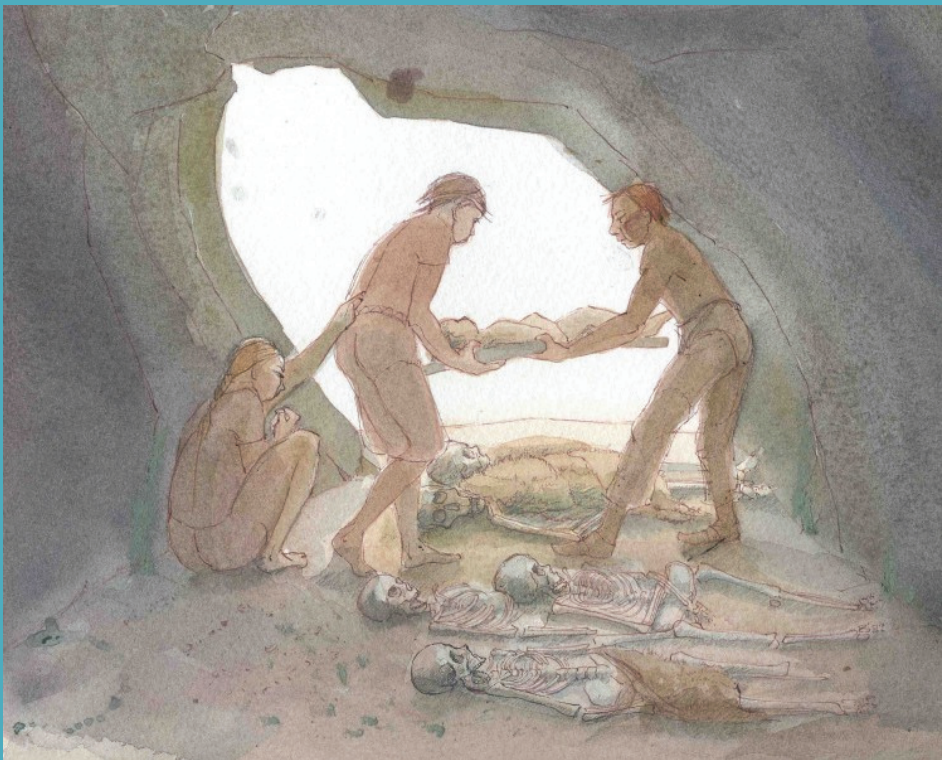

Pohřební ritus v Pozdním paleolitu a Mezolitu

10 000 až 6000 př. n. l.

Tato dvě závěrečná období lovců a sběračů se projevují v pohřebním ritu na jedné straně pokračováním pohřebních situací v jeskyních a pod skalními převisy jak je známe ze starších fází paleolitu. Na druhé straně se však objevují nové prvky v pohřebním ritu, přibývá dokladů násilí a zvláštních pohřebních praktik. Poprvé v historii se objevují specializovaná pohřebiště.

Rekonstrukce pohřbu v jeskyni Aveline's Hole ve Velké Británii

Rekonstrukce pohřbu dvou žen na pohřebišti Téviac ve Francii

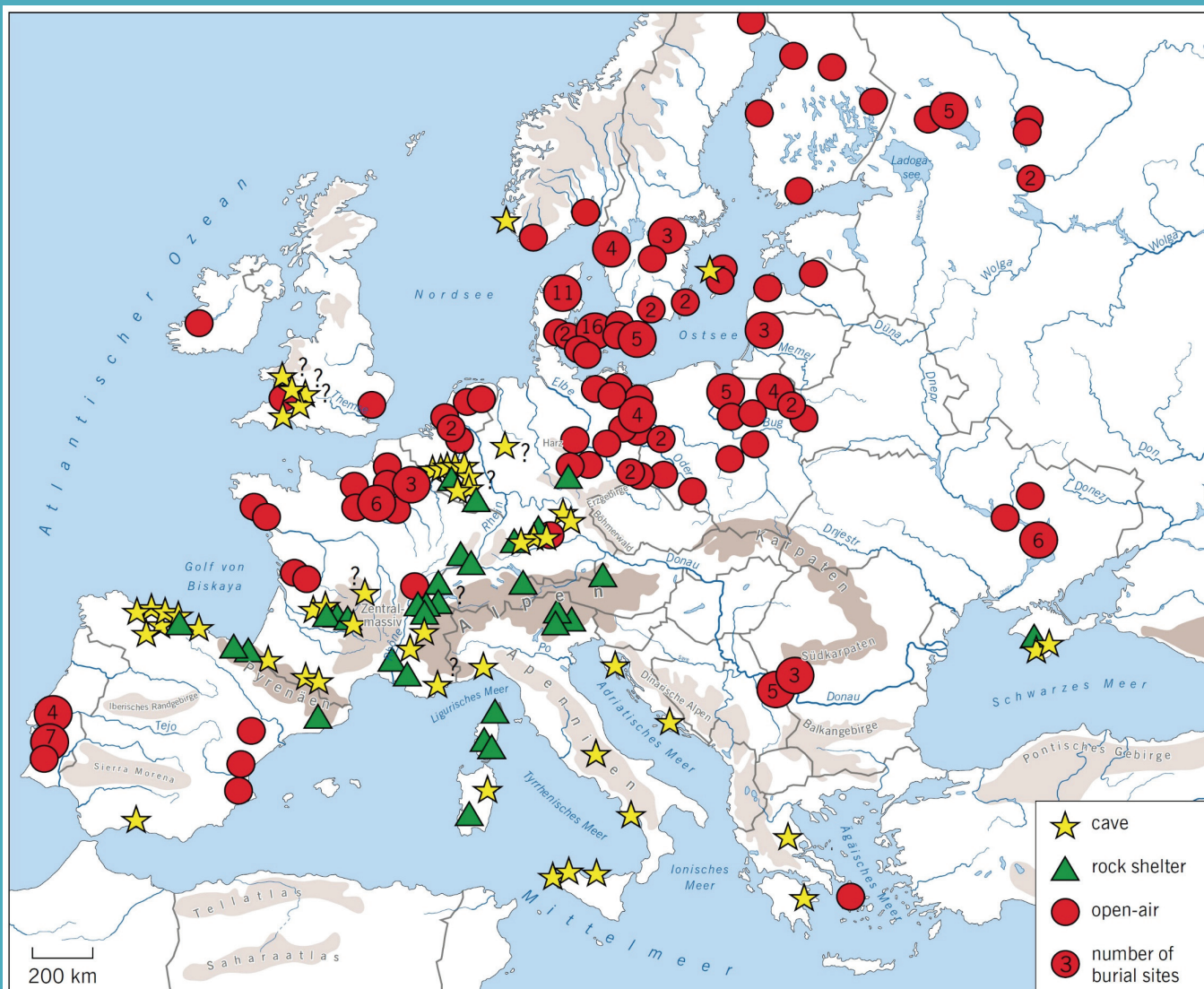

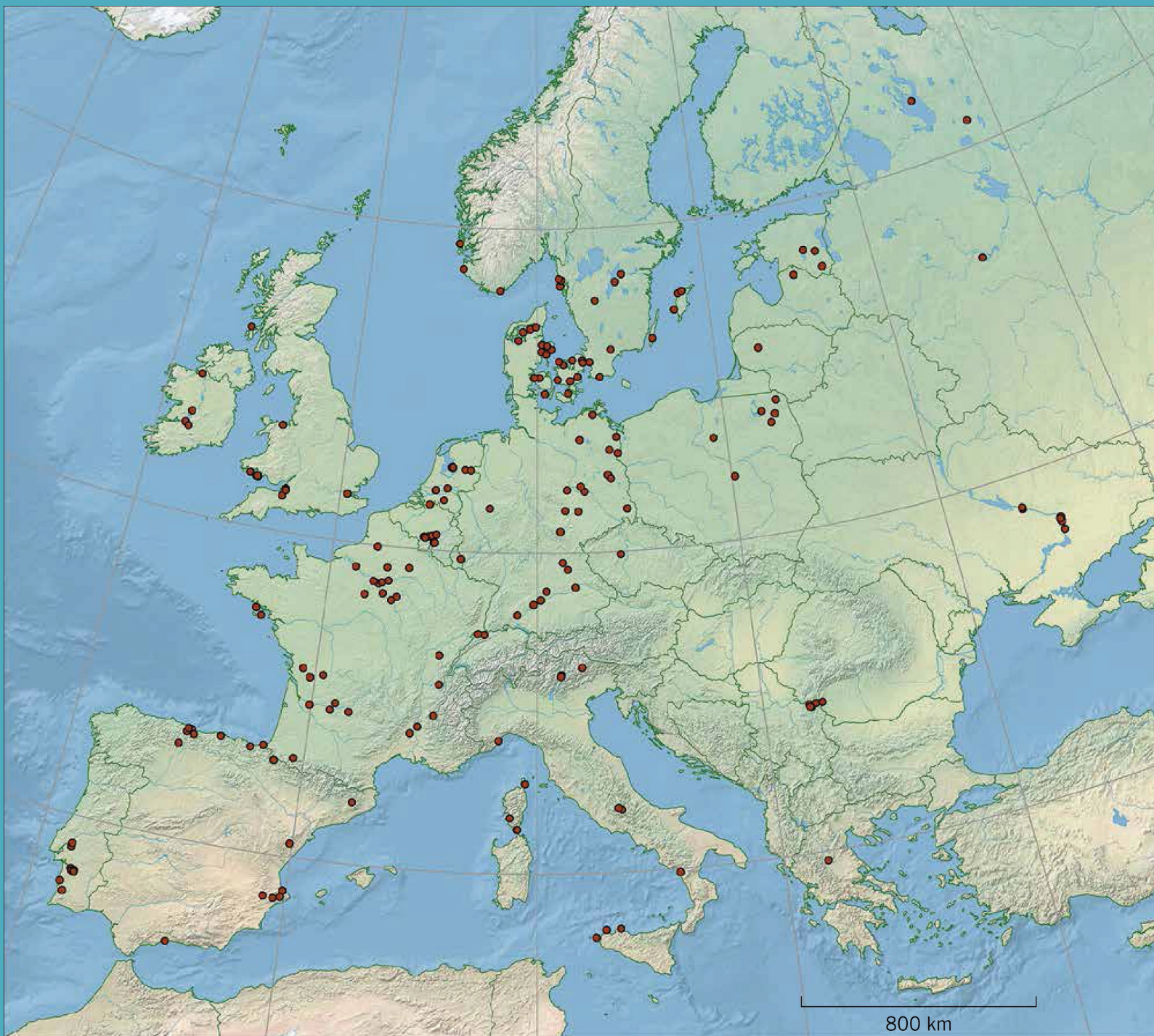
Fig. 1 Mesolithic burial sites in Europe. Larger circles indicate several adjacent open-air funeral places.

Location of the burial sites mentioned in the text:

Austria: Elsbethen/Zigeunerhöhle; **Belgium:** Abri des Autours, Grotte Margaux; **Croatia:** Vela Spila; **Denmark:** Hammelev, Henriksholm-Bøgebakken, Korsør Nor, Møllegabet II, Nivå 10, Strøby Egede, Tybrind Vig, Vedbæk-Gøngehusvej; **England:** Aveline's Hole; **Finland:** Joensuu Rahakangas 1; **France:** Abri Cornille-Sulauze I, Auneau, Aven des Iboussières, La Chaussée-Tirancourt, Concevreux »les Jombras«, Cuiry-lès-Chaudardes, Hoëdic, Le Poeymaü, Rochereil, Ruffey-sur-Seille, Tévieu, Le Trou Violet, Val-de-Reuil, La Vergne; **Germany:** Allendorf/Abri Fuchskirche I, Bad Dürrenberg, Bocksteinhöhle, Bottendorf, Burg Nassenfels, Criewen, Groß Fredenwalde, Große Ofnet, Hohlenstein-Stadel, Liepe, Plau, Schöpsdorf-2, Unseburg; **Greece:** Franchthi-Cave, Maroulas; **Ireland:** Hermitage/Castleconnell; **Italy:** Grotta del Santuario della Madonna, Grotta dell'Uzzo, Mondeval de Sora; **Latvia:** Zvejnieki; **Lithuania:** Donkálnis; **Luxemburg:** Heffingen-Loeschbour; **the Netherlands:** Dalfsen, Marienberg; **Norway:** Viste/Svarthåla; **Poland:** Dudka, Janisławice, Kamięrskie 1, Mszano; **Portugal:** Cabeço da Amoreira, Cabeço da Arruda, Cova da Onça, Moita do Sebastião, Vale de Romeiras; **Romania:** Schela Cladovei; **Russia:** Černaja guba I, Miminio I, Olenij Ostrov, Peschanitsa, Popovo; **Serbia:** Hajdučka Vodenica, Lepenski Vir, Vlasac; **Spain:** Los Azules, La Braña-Arintero, Los Canes; **Sweden:** Skateholm I and II, Tågerup, Uleberg; **Switzerland:** Abri Châble-Croix; **Ukraine:** Marie'vka, Vasil'evka I and III, Vološskoe, Zamil'-Koba.

Geografické rozložení a poloha mezolitických pohřebních lokalit

Téměř dvě třetiny objevených mezolitických lokalit představují místa pod širým nebem. Největší počet těchto míst byl zaznamenán v Dánsku. Více než třetinu pohřebních lokalit tvoří jeskyně a skalní převisy zejména ve Francii, ale také v Rakousku, Chorvatsku, Anglii, Německu, Itálii, Norsku, Španělsku, Švédsku, Švýcarsku na poloostrově Krym.

Mezolitické
pohřební
lokality
datované
přímo i
nepřímo
pomocí C14
metody.

Fig. 1 Map of modern Europe showing Mesolithic European burial sites with direct or indirect radiocarbon dates.

Velmi často nacházíme pohřby v obytných zónách nebo v jejich těsné blízkosti, což odráží silné pouto mezi živými a mrtvými.

Několik pohřebních míst bylo však umístěno samostatně, např. lokality Bad Dürrenberg, Criewen, Groß Fredenwalde a Liepe. Známe dokonce ostrov, který se byl pravděpodobně vyhrazen pouze pro mrtvé. Jedná se o Olenij Ostrov v Karélii.

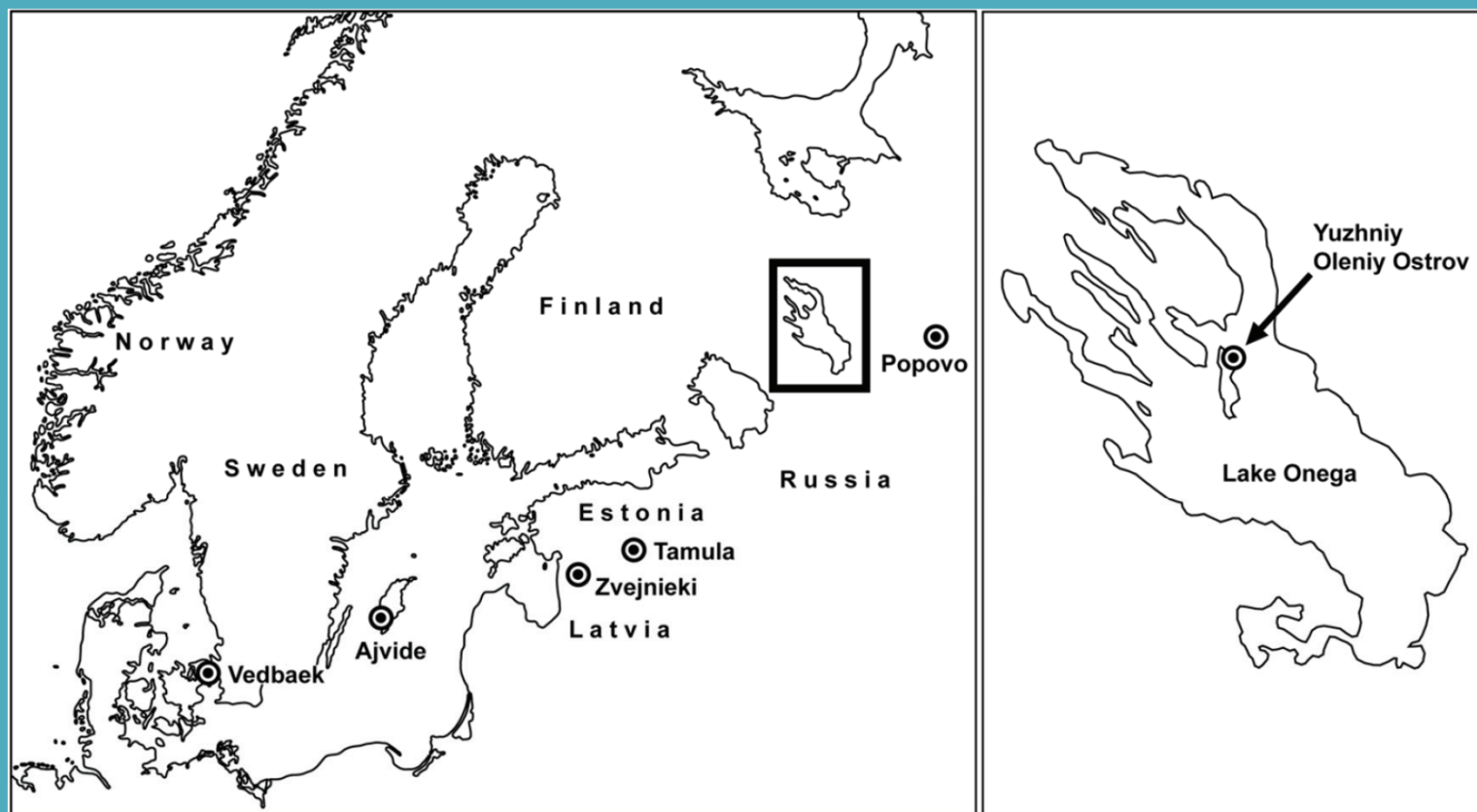
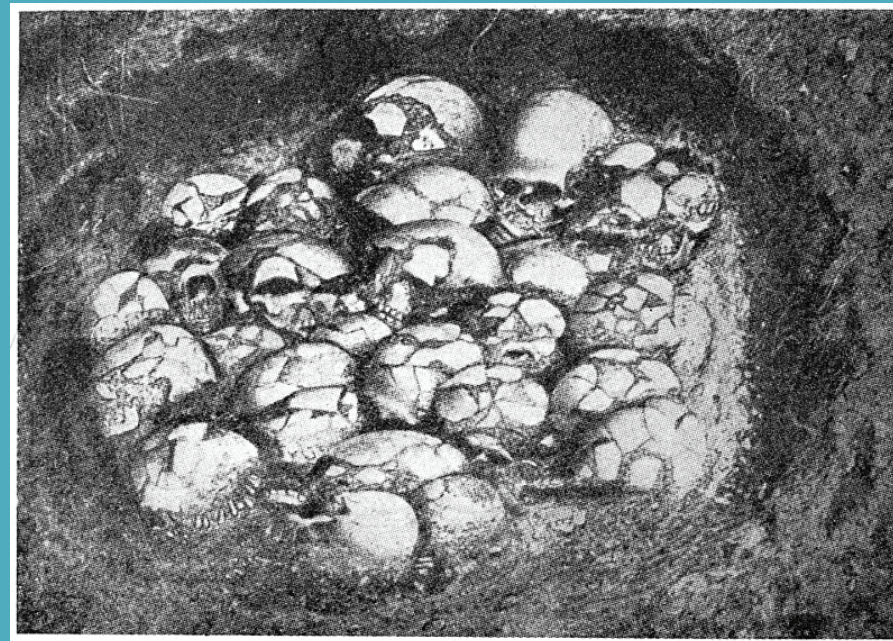

Fig. 1. The location of the cemeteries Yuzhniy Oleniy Ostrov and Popovo (Russia), Tamula (Estonia), Zvejnieki (Latvia), Ajvide (Gotland, Sweden) and Vedbæk Bøgebakken (Denmark).

Poloha lokality Olenij ostrov v ruské Karélii.

Mnoho pohřebních lokalit pod širým nebem bylo umístěno na vyvýšeném místě poblíž řek, jezer nebo moře. Hroby v jeskyních a pod skalními převisy byly pravidelně umístěné buď u skalních stěn nebo daleko vzadu v jeskyních. Výjimečnou situaci představují pohřby hlav na lokalitách Große Ofnet a Hohlenstein-Stadel v Německu, který byly umístěny ve vstupních prostorách jeskyní, což naznačuje zvláštní rituální význam. V některých případech byl pohřební prostor v jeskyních oddělen od obytného prostoru kamennými konstrukcemi (lokalita Abri des Autours v Francii).

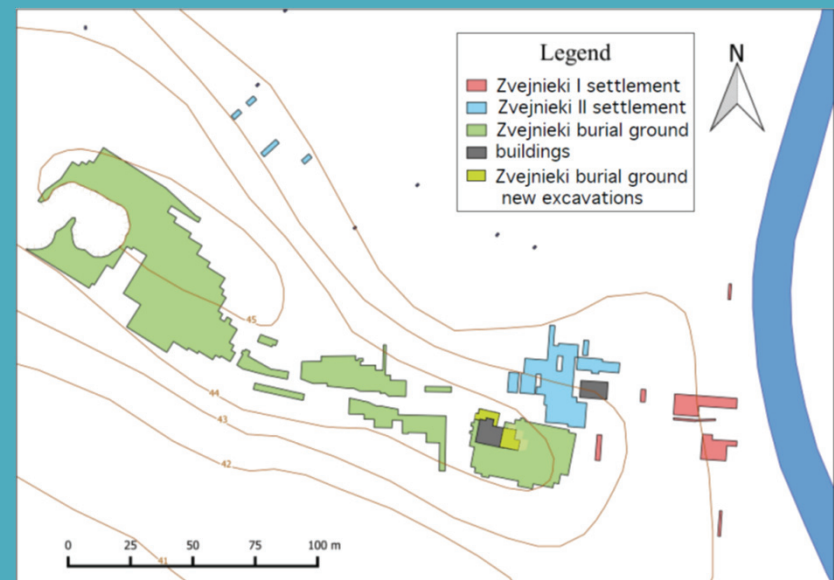
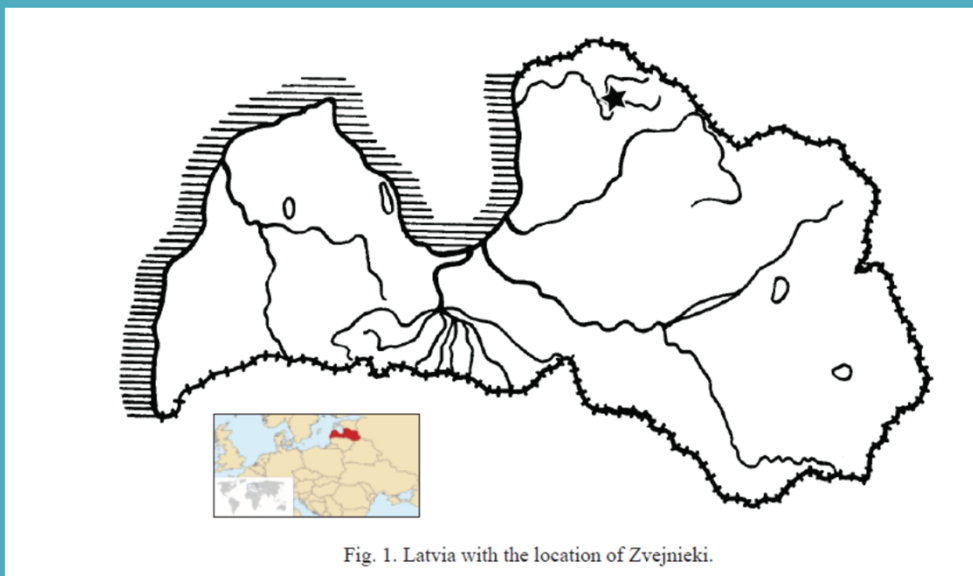

Lokalita Große Ofnet v Německu, kde byl v roce 1908 nalezen mezolitický pohřeb hlav.

Nejméně dvě třetiny objevených mezolitických pohřebních míst představují pouze jeden nebo dva hroby. Kromě toho existují lokality s menšími "rodinnými či komunitními" pohřebišti obsahujícím 3 a více hrobů.

Jen malý počet pohřebních míst má větší počet až 100 nebo více hrobů. Jsou to například lokality Moita do Sebastião v Portugalsku, Olenij Ostrov v Rusku, Vlasac v Srbsku a Zvejnieki v Lotyšsku.

Je pravděpodobné, že při výběru pohřebních míst hrály roli určité konvence, primárně založené na pohlaví a věku, ale také na sociálním statusu. Vznik větších pohřebišť v mezolitickém období je známkou snižování mobility populací. Některá místa byla používána jako pohřební i sídelní areály i několik tisíc let. Prokázáno je to např. na lokalitě Zvejnieki v Lotyšsku.

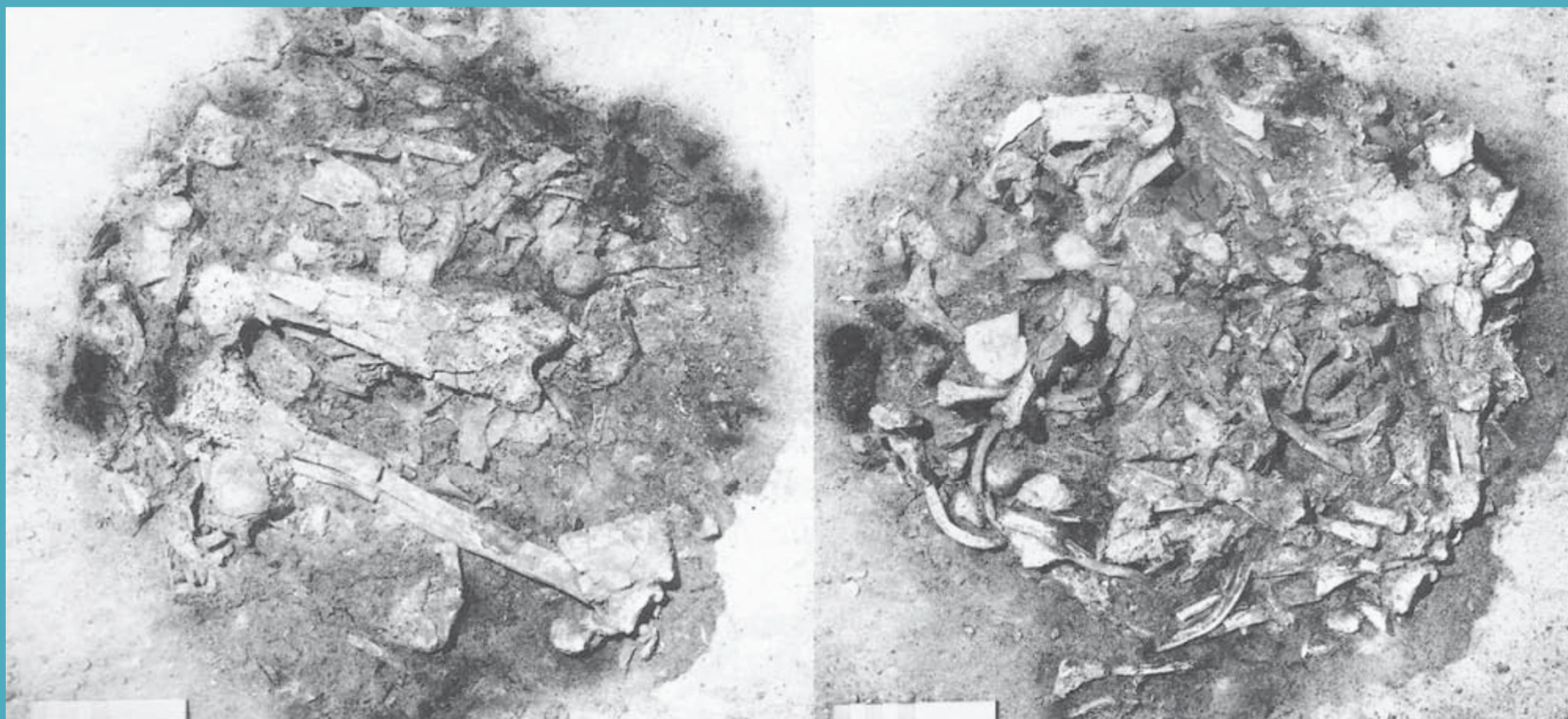
Charakter mezolitických pohřbů

Z mezolitických lokalit známe primární i sekundární pohřby, inhumace, kremace a částečné depozice. Ty zahrnují kosterní prvky jako jsou lebky, hlavy, čelisti, dlouhé a jiné kosti. Výrazně dominují primární pohřby celých těl inhumací.

Více než 90 % mezolitických pohřebních lokalit je charakterizováno jednotnou formou pohřbívání. U převládající inhumace zaznamenáváme ve většině případu rychlý způsob uložení do země.

Kremace byly zaznamenány na přibližně 13 % pohřebních míst po celé Evropě: (Belgie, Dánsko, Anglie, Francie, Německo, Řecko, Irsko, Lucembursko, Nizozemsko, Polsko, Srbsko, Švédsko a Švýcarsko). Byly objeveny nejen na místech pod širým nebem, ale také v jeskyních a pod skalními převisy, např. na lokalitě Abri Châble-Croix ve Francii, v jeskyni Franchthi v Řecku či pod převisem Heffingen-Loschbour v Lucembursku.

Zaznamenáváme kremace jednotlivců nebo kumulace spálených ostatků více jedinců v primárních i sekundárních pohřbech. V současné době známe asi 20 lokalit, kde byly nalezeny pouze ostatky pohřbené kremací. V 15 dalších lokalitách byly přítomny kremace i inhumace společně. Pouze výjimečně zaznamenáváme lokalitu s více kremačními pohřby např. na lokalitě Hermitage blízko Castleconnellu v Irsku.

Příklad kremačního pohřbu na lokalitě Vedbæk Gøngehusvej v Dánsku. Jednalo se o kremační pohřeb pěti jedinců.

Kromě těchto základních pohřebních praktik jsou doloženy i různé manipulace s těly či kosterními pozůstatky. Disartikulace byly prováděny přímo před pohřbením, ale také u sekundárně pohřbených těl. Mnoho samostatných lidských kostí nalezených v hrobových jamách a sídlištích mohou být pozůstatky zničených pohřbů, ale mohly být také součástí nám neznámých pohřebních a náboženských praktik.

Existence jiných pohřebních praktik jako např. pohřby na plošinách nebo na stromech, nebo přímé vystavení živlům a mrchožroutům však nezanechávají v archeologickém záznamu stopy. Také formy jako například zbavení mrtvých těl masa a disartikulace mrtvých těl zanechávají je velmi malé nebo žádné stopy těchto praktik.

Narušený primární pohřeb ženy na lokalitě Unseburg v Německu. Chyběly kosti nohou a levé předloktí.

Orientace hrobů

Orientace těla a obličej se velmi liší mezi jednotlivými lokalitami, ale se nezdá být nahodilá.

Část hrobů byla pravděpodobně orientována podle významných bodů v krajině, např. řeky, jezera, jeskynní otvory atd. Na lokalitě Große Ofnet byly všechny pohřbené hlavy uloženy s tvářemi orientovanými k západu. Na lokalitě Olenij Ostrov bylo více než 80% zemřelých pohřbeno východo-západním nebo jen mírně odlišným směrem.

V lokalitách soutěsky Železná vrata a na Ukrajině byla většina hrobů orientována rovnoběžně nebo kolmo na směr řeky (Dunaj / Dněpr).

Navzdory dlouhému používání některých pohřebišť, byla orientace hrobů neuvěřitelně homogenní, např. lokalita Olenij Ostrov. Možná z topografických důvodů byly hroby na místech pod širým nebem vytvořeny příčně ke směru eroze svahu, např. Henriksholm-Bøgebakken.

Hrobové konstrukce

Velikost, tvar a hloubka pohřebních jam se výrazně liší i v rámci jedné lokality. Většina kosterních pozůstatků byla nalezena v kruhových, oválných, čtvercových nebo obdélníkových jámách různé hloubky. Využity byly v některých případech i přírodní prohlubně v půdě nebo podloží což je doloženo např. na lokalitách Cabeço da Arruda v Portugalsku, na pohřebištích Hoëdic a Téviéc ve Francii či Maroulas v Řecku.

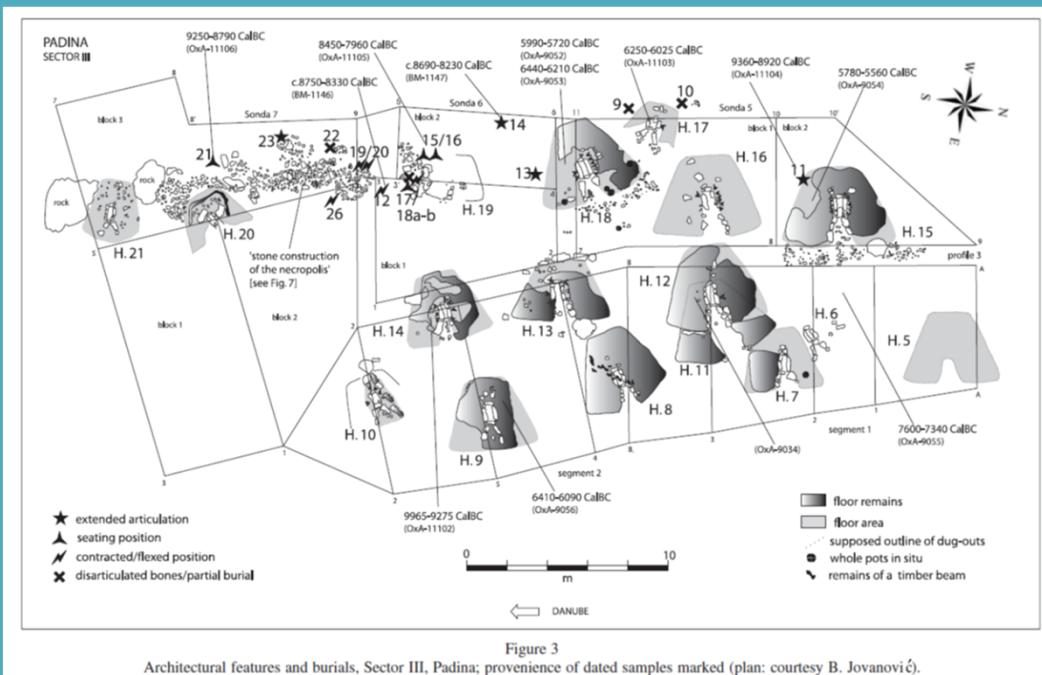
Některé hroby byly uspořádány do řad, do kruhu nebo do půlkruhu např. na lokalitách Moita do Sebastião a Vale de Romeiras v Portugalsku.

Známe případy hrobových jam které jsou vzhledem k pohřbenému počtu jedinců extrémně velké a pravděpodobně zahrnovaly předměty či konstrukce, které se nedochovaly např. hrob 6 na lokalitě Auneau ve Francii, či hroby XV a XVII na švédské lokalitě Skateholm II.

Některá postupně pohřbená těla byla v jámě oddělena štěrkovými vrstvami na lokalitě Olenij Ostrov (hroby 117, 118 a 118a). V lokalitě Auneau byl hrob 6 plný kamenů o celkové hmotnosti přes 300 kg. Některé z nich měly délku mezi 65 a 80 cm.

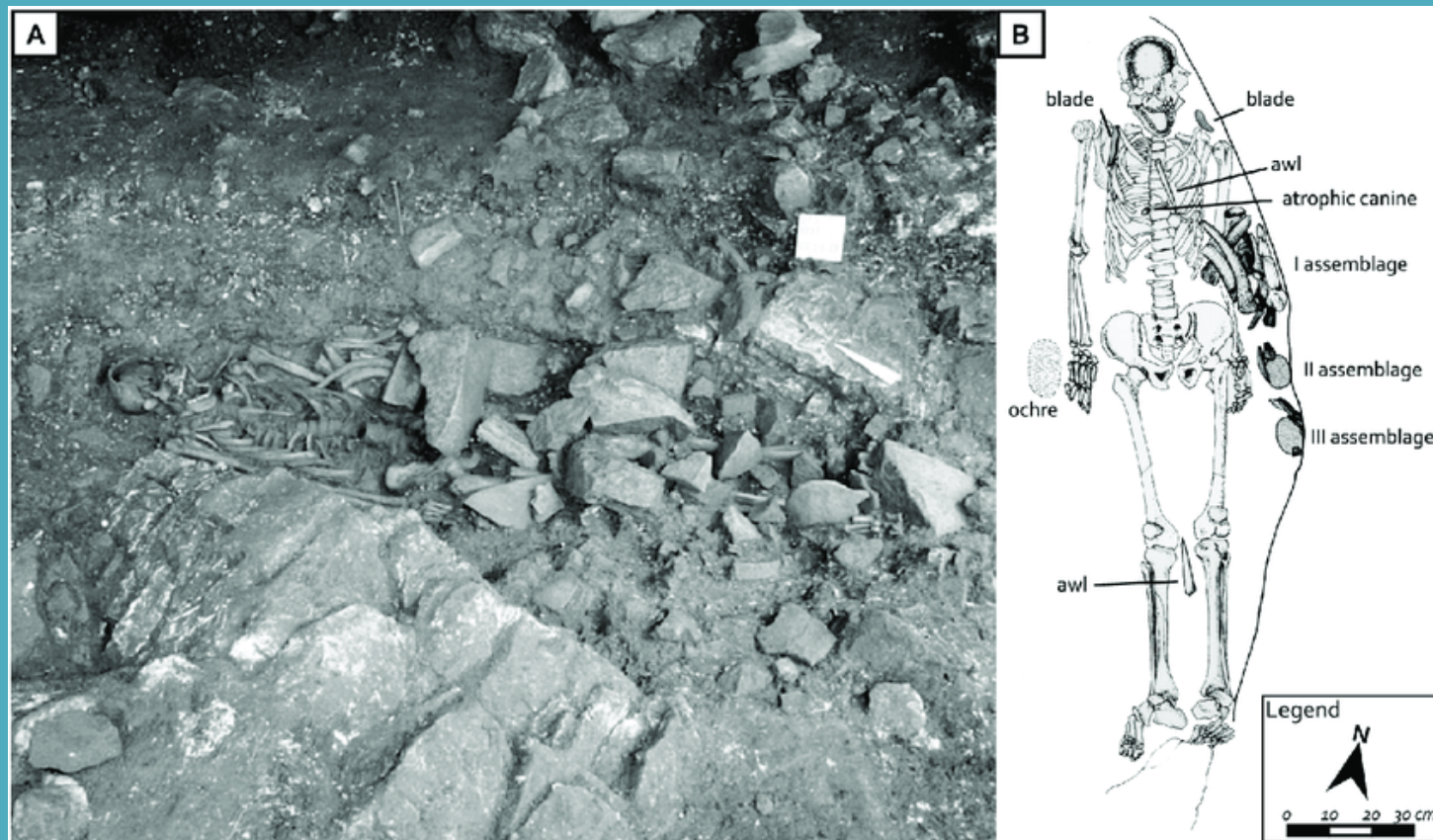
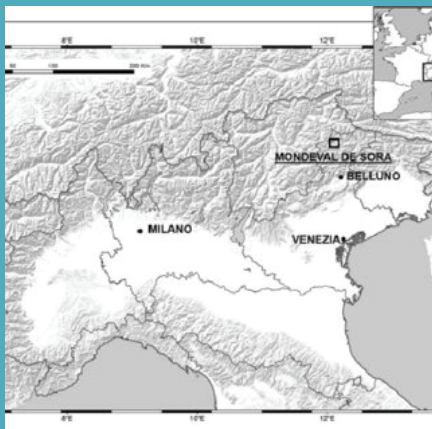
Hroby s většími koncentracemi kamene a zejména hluboké jámy mohou ukazovat strach z návratu určitých zemřelých. Známe také hroby zakryté malými hromadami zeminy např. na francouzských lokalitách Hoëdic, Téviéc a ukrajinských pohřebištích Vasiljevka I a Vološskoe.

V soutěsce Železná vrata v Srbsku např. na lokalitě Padina byly hrobové jámy vyhloubeny skrze podlahu architektonických prvků (domy, svatyně?) s okraji vyloženými červeným vápencem. V lokalitě Lepenski Vir, která se zde nachází byly běžně nalézány novorozenecké pohřby zahloubené pod podlahou v zadní části budov. Tuto praktiku známe také z lokality Maroulas v Řecku.

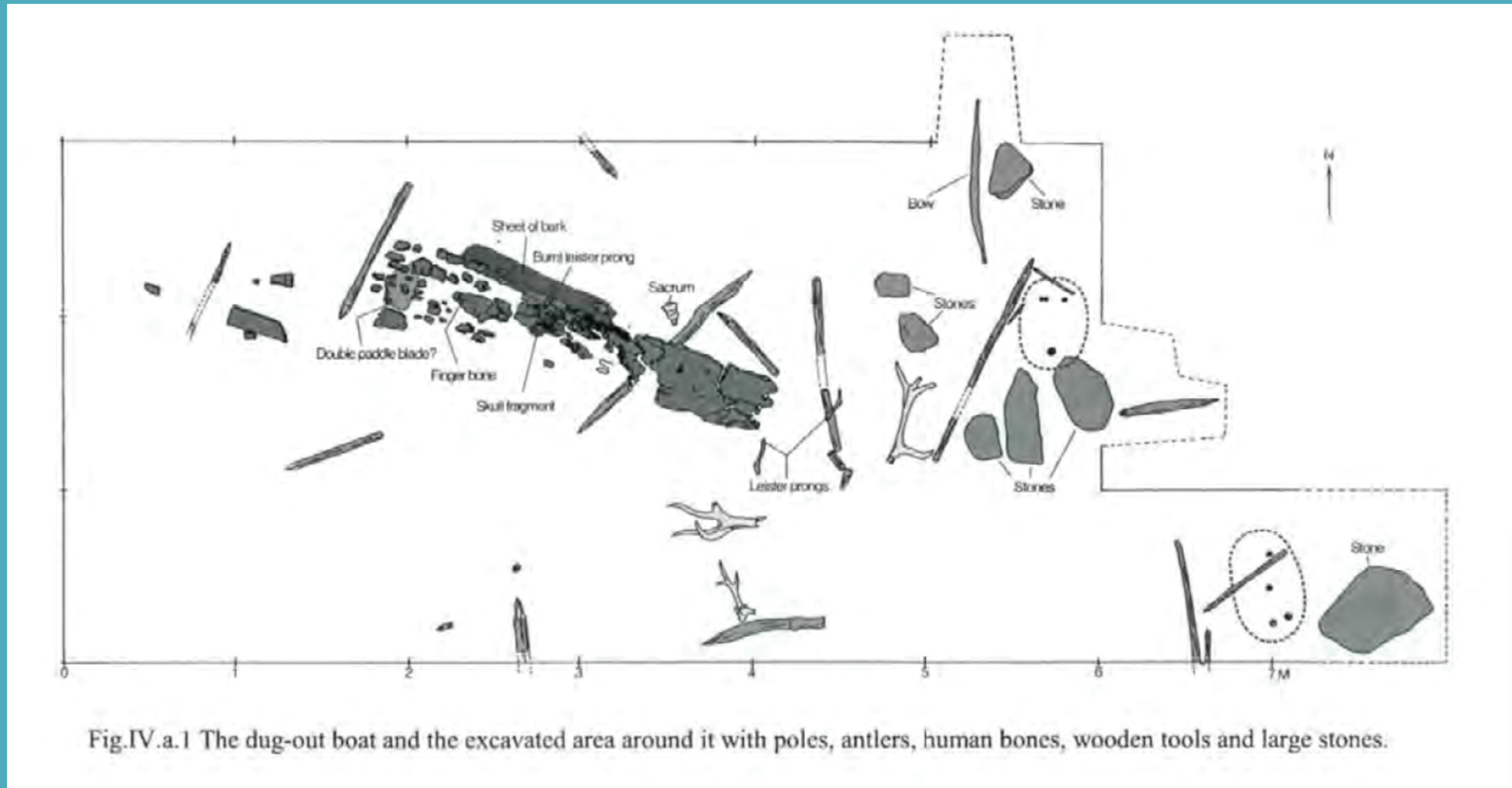
Hrobové jámy vyhloubené na podlaze architektonických struktur na lokalitě Padina v Srbsku.

Z prostorového rozložení kostí v některých hrobech lze usuzovat, že některá těla byla zabalená do kůže, kožešiny, kůry nebo rostlinných vláken. Zdá se, že k zajištění těchto zábalů byla někde použita šídla z kostí, která jsou doložena např. na lokalitě Mondeval de Sora v Itálii.

Lokalita Mondeval de Sora v italských dolomitech s pohřbem muže objeveným v roce 1987.

Černé organické stopy a zbytky dřeva naznačují, že někteří zemřelí byli umístěni na desky nebo máry, do rakve nebo člunu jako na lokalitě Møllegabet II v Dánsku.

Situace na lokalitě Møllegabet II kde byly kosterní pozůstatky nalezeny uvnitř lodě.

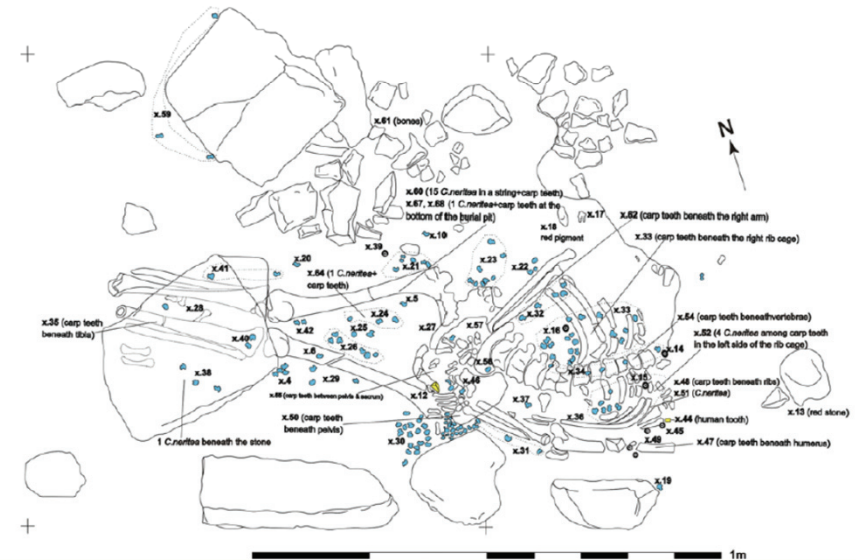
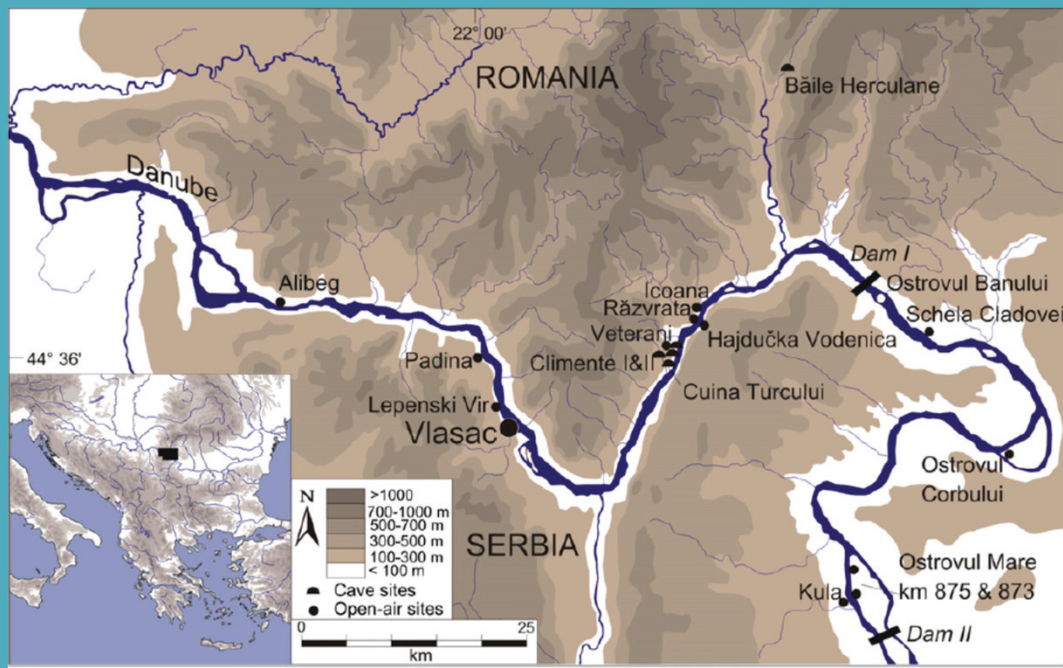
Existuje pouze velmi málo příkladů hrobových situací, které se překrývají nebo se navzájem porušují. Doloženo je to na lokalitách Henriksholm-Bøgebakken, Olenij Ostrov, Skateholm I a Zvejnieki.

Většina hrobů byla tedy pravděpodobně na povrchu nějakým způsobem označena. Např. na lokalitě Zvejnieki nebo na lokalitách v soutěsce Železná vrata v Srbsku byly objeveny náhrobní kameny.

Kámen umístěný nad bohatě vybaveným dvojhrobem (316-317) na lokalitě Zvejnieki.

Počet a velikost kamenů spojených s pohřby se lišily od jednotlivých kamenných bloků nebo desek až po větší hromady. Hlava, ale někdy také nohy, byly zvláště chráněny a orámovány kameny nebo položeny na kamennou desku. Na lokalitě Vlasac byly přes dolní končetiny zemřelých jednotlivců umístěny velké záměrně vyrobené kamenné bloky.

Několik zemřelých bylo umístěno na kamenné desky (např. francouzských lokalitách Auneau hrob 3 a Téviac, hrob K. Jámy byly zasypany nebo pokryty kameny i v jeskyních a pod skalními převisy, např. lokalita Abri Cornille-Sulauze I a jeskyně Franchthi v Řecku.

V soutěsce Železná vrata byli někteří jedinci pohřbeni v komorových hrobkách, např. na lokalitě Hajdučka Vodenica (Radovanović 1996, 160 – 224).

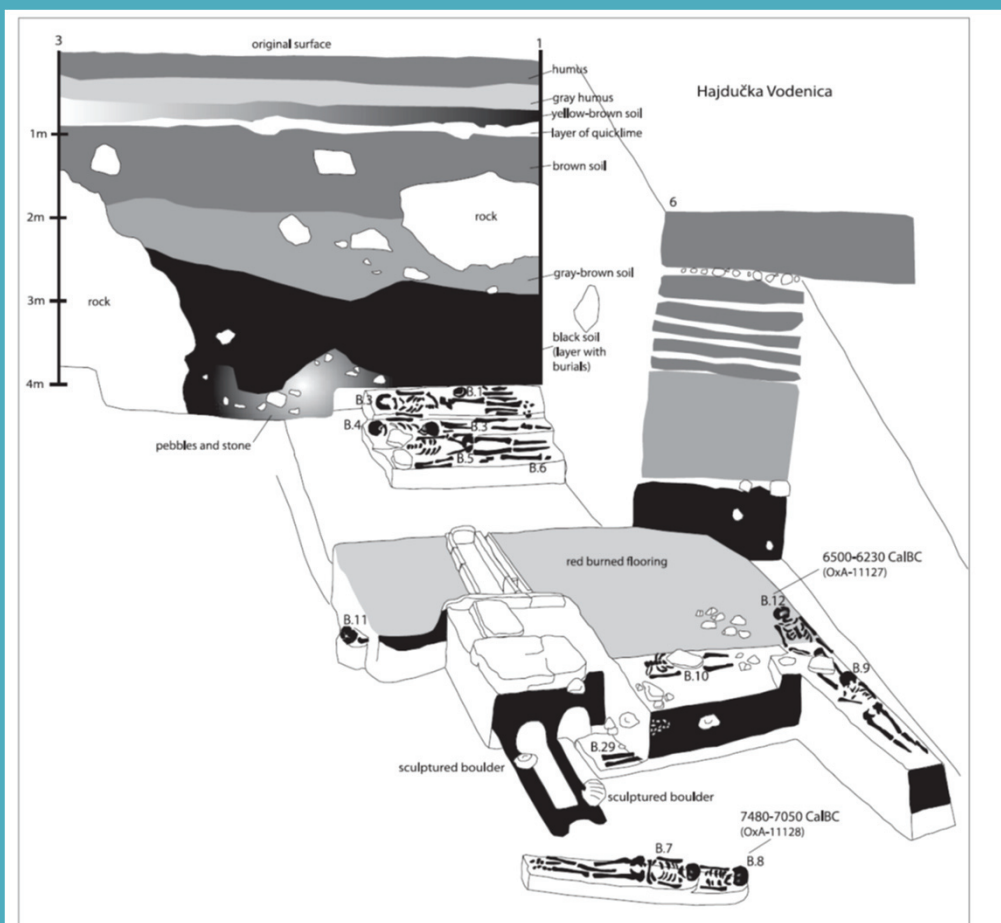

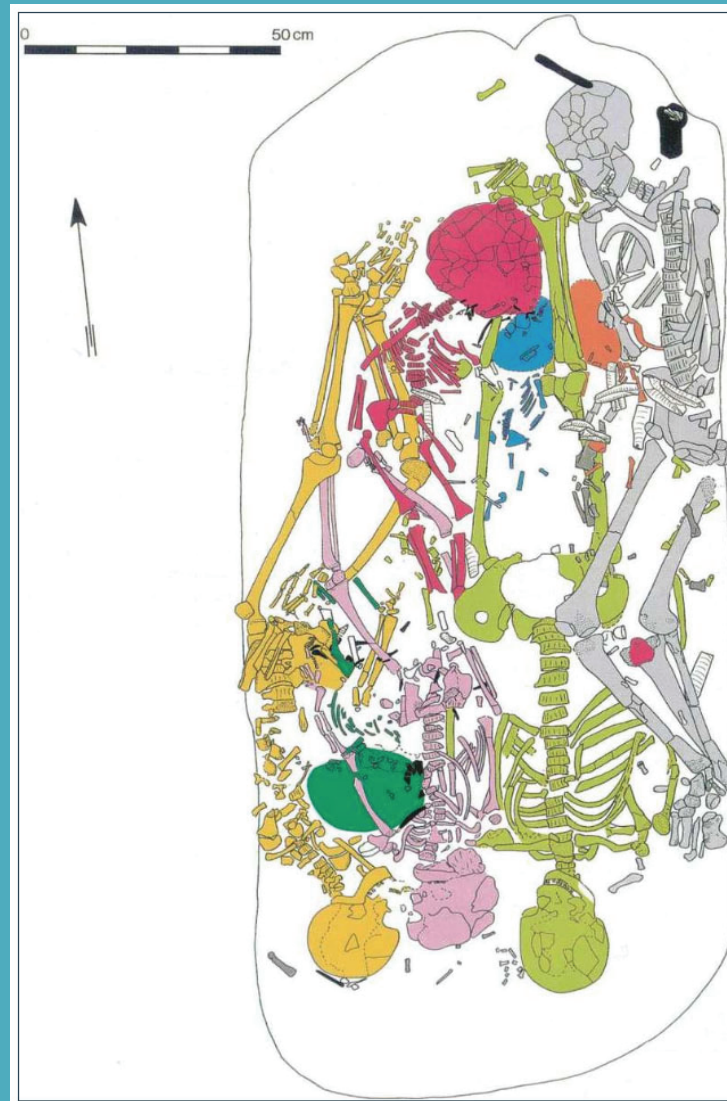
Figure 12

Isometric view of the 'sacrificial hearth' area, front part of the 'grave chamber', and Section 3-1, Hajdučka Vodenica (adopted after Jovanović 1969c, 68 and 1967, fig. 2).

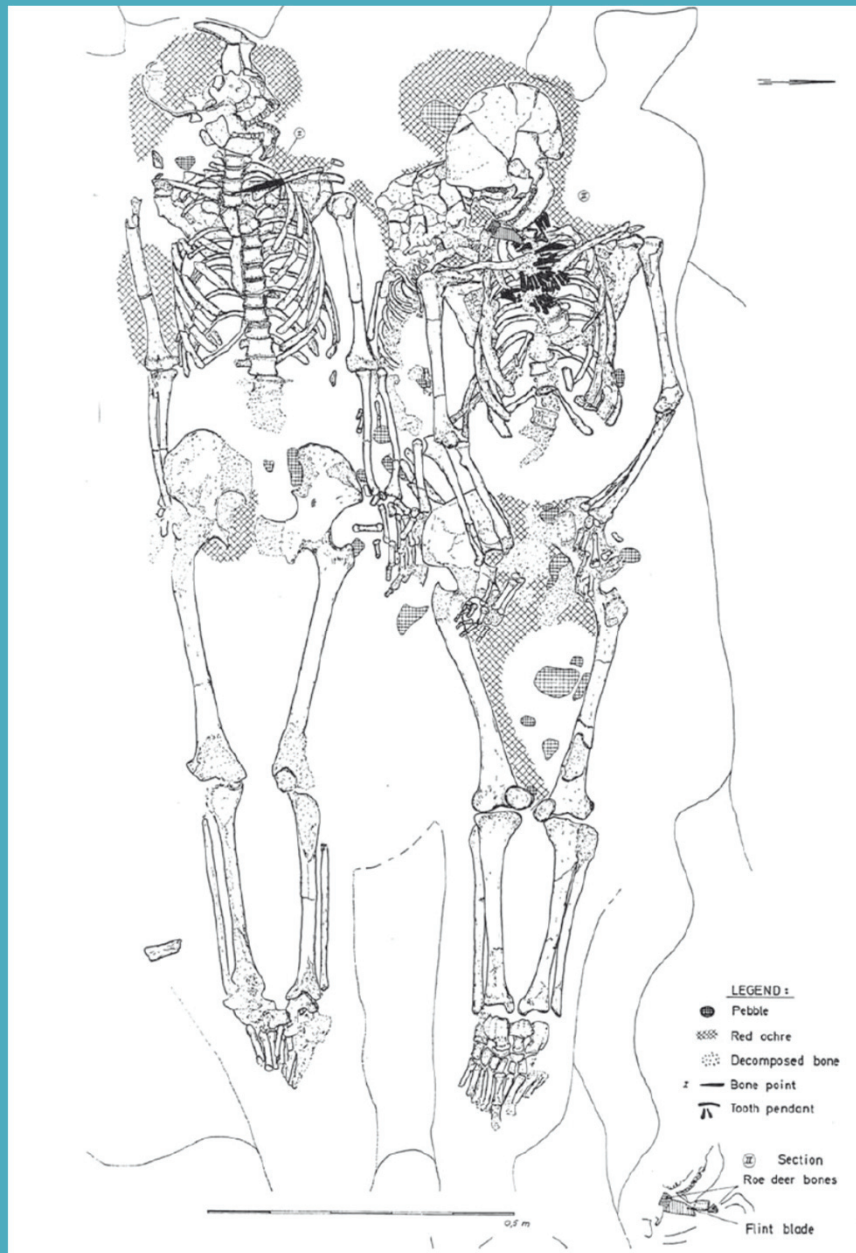
Kamenné pohřební konstrukce na lokalitě Hajduška Vodenica.

Počet jedinců v hrobech

Většina mezolitických pohřbů obsahovala pouze jednoho jedince. Nicméně, existuje relativně vysoký podíl dvojhrobů a menší počet skupinových pohřbů s až 8 nebo i více pohřbenými jedinci např. na dánské lokalitě Strøby Egede či Grotte Margaux ve Francii.

Hromadný hrob z dánské lokality Strøby Egede

Hroby se dvěma nebo více současně pohřbenými jedinci ukazují na výskyt specifických událostí: mateřství, infekční onemocnění, hladomor, válka atd. Dvojité a skupinové pohřby jsou většinou dospělých a dospělých s dětmi. Ženy a muži byli pohřbeni s dětmi či adolescenty různého stáří. V některých hrobech byli nalezeni mladiství spolu s dospělci nebo kojenci. Byla zaznamenány i pohřby dvou a více dětí, např. na lokalitách Hoëdic, Olenij Ostrov, Téviéc, Vasiljevka III, Vlasac a Zvejnieki.

Hromadný pohřeb z lokality Vedbæk Bøgebakken v Dánsku. V hrobu 19 uloženy muž, žena a jednoroční dítě.

Procento vícečetných hrobů na pohřebištích se velmi lišilo u jednotlivých lokalit. Na některých pohřebištích se podíl pohyboval mezi 5% až 17%, např. Vološskoe, Skateholm I a II, Vasiljevka I, Olenij Ostrov, Vasiljevka III. Na jiných pohřebních místech dosáhl počet vícečetných hrobů mezi 22% a 70%, např. Henriksholm- Bøgebakken, Vlasac, Hoëdic a Téviec.

Naproti tomu např. na lokalitě Popovo bylo všech deset hrobů s jedním jedincem. Dvojité a skupinové hroby obvykle obsahují současně pohřbené jedince, ale zdá se, že v několika případech sloužily k postupnému pohřbívání po delší dobu. Hroby byly znovu otevřeny - některé dokonce pětkrát nebo vícekrát - a byli do nich přidáni další jedinci např. Abri Cornille-Sulauze I, Hoëdic, Olenij Ostrov, Téviec a Vlasac. Vícenásobné použití pohřebního prostoru znamená, že rodiny a komunity měly blízký kontakt s těmi, kteří zemřeli dříve.

Dvojhrob 14 muže a ženy na lokalitě Skateholm I ve Švédsku.

Poloha těl zemřelých

Jednotlivci byli pohřbeni na nejrůznějších pozicích, nejčastěji v natažené poloze na zádech nebo na boku, či skrčené poloze na boku.

Jen minimum zemřelých bylo pohřbeno ve vzpřímené poloze sedící, napůl sedící / napůl ležící nebo na břicho. Obecně byla poloha těla do značné míry určena konkrétní lokalitou.

Byly však zaznamenány také různé polohy těla na stejné lokalitě, např. Skateholm I a II. Zvláštní distribuce kostí může poskytnout další podrobnosti o podobě pohřbu např. extrémně ohnuté kosti končetin naznačují svazování pravděpodobně před nástupem rigor mortis. Příkladem je kostra pohřbená na lokalita Maroulas v Řecku.

Kostra ve silně skrčené poloze v lokalitě Maroulas

Příklad polohy v sedě na lokalitě Tévies ve Francii.

Jednotlivci pohřbení v dvojhrobech či skupinových pohřbech mohou mít identické nebo různé polohy. Často byli obráceni tváří k sobě či se navzájem dotýkali a těla byla uspořádána intimním způsobem, z čehož můžeme dedukovat blízkou příbuznost či starostlivé zacházení se členy skupiny.

Zdá se, že existovaly určité konvence v polohách zemřelých. Ve dvojhrobech byly mladší děti často umístěny na pravou stranu nebo mezi nohama dospělých, např. Henriksholm-Bøgebakken, Olenij Ostrov a Zvejnieki. Velmi malé děti byly drženy dospělými za levou paži, např. Hoëdic, Skateholm I a Téviec. Starší děti a ženy byly častěji pohřbeny po levé straně mužů, např. Olenij Ostrov a Skateholm I. Ve skupinových pohřbech byly umisťovány malé děti mezi staršími jedinci nebo kolem jedné dospělé osoby v centru.

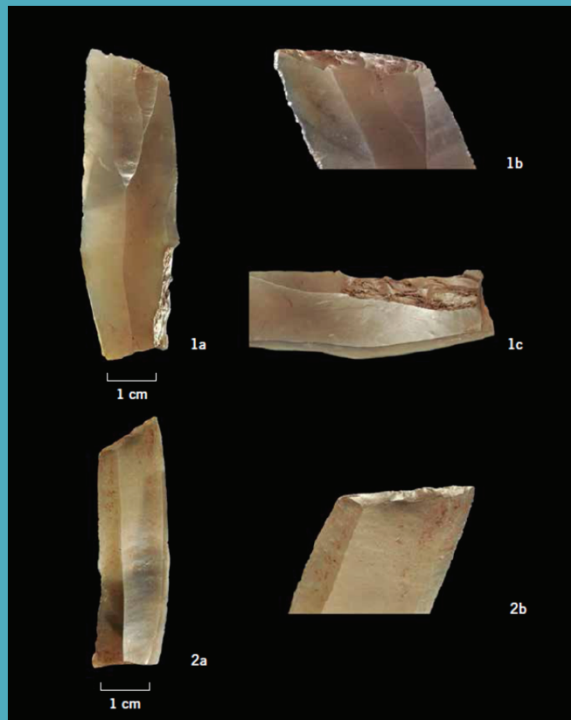

Poměrně výjimečná je poloha na břiše. Příklad z lokality Skateholm I hrob 33.

Pohřební inventář

Hrobové milodary v období mezolitu často u pohřbených chyběly. Méně než 20% větších pohřebišť mají více než 70% pohřbů s inventářem. Mezi bohatěji vybavené patří většinou malá pohřební místa s třemi až deseti hroby, např. Auneau, Los Canes, Černaja guba I, Hoëdic, Marienberg, Popovo, Schöpsdorf-2, Téviec, Vedbæk-Gøngehusvej a La Vergne, ale jen velmi málo větších pohřebišť, např. Marijevka, Olenij Ostrov a Skateholm II.

Pohřební výbavy zahrnují nástroje a osobní ozdoby z parohu, kostí, měkkýšů, kamene, zubů i želvích krunýřů.

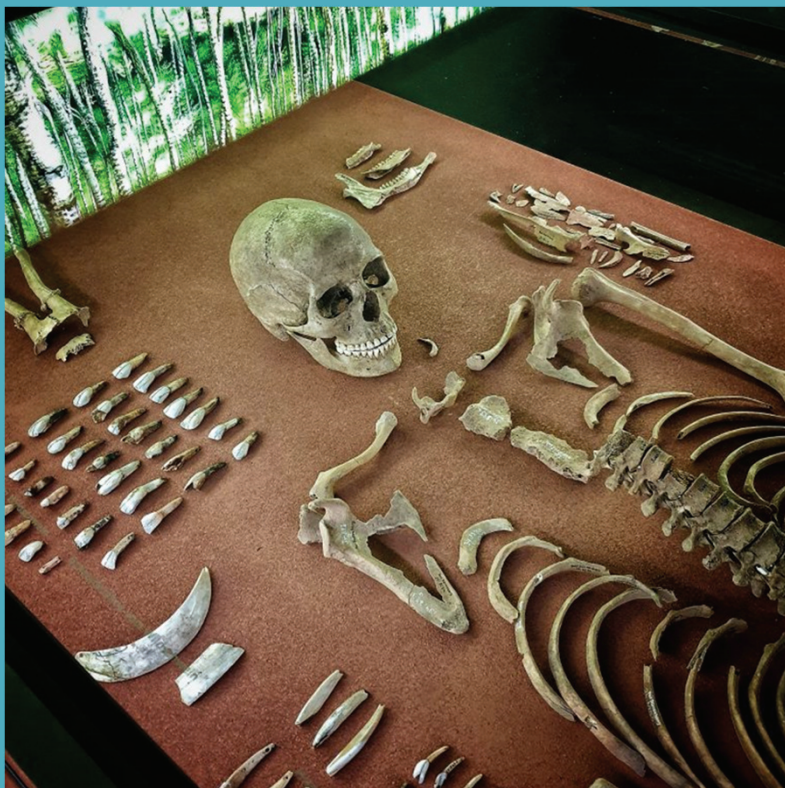

Kamenné čepele z mužského hrobu v lokalitě Bottendorf v Německu.

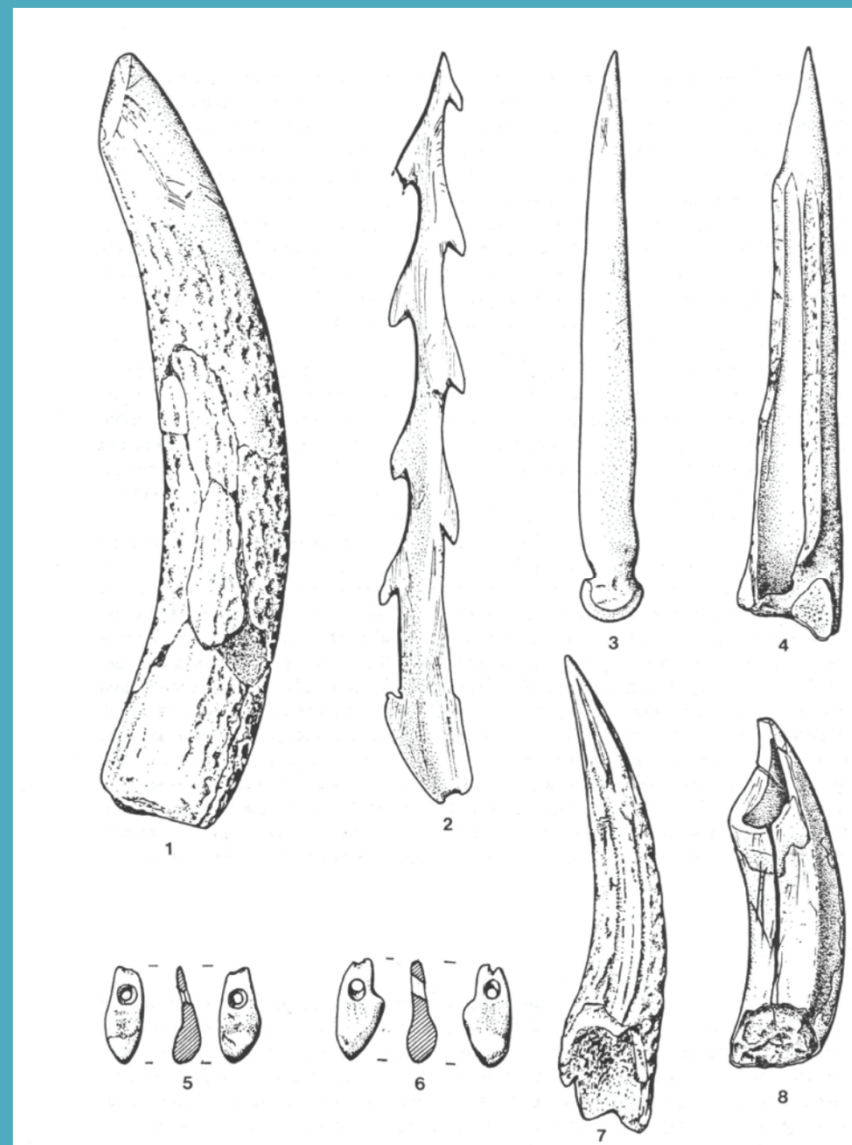
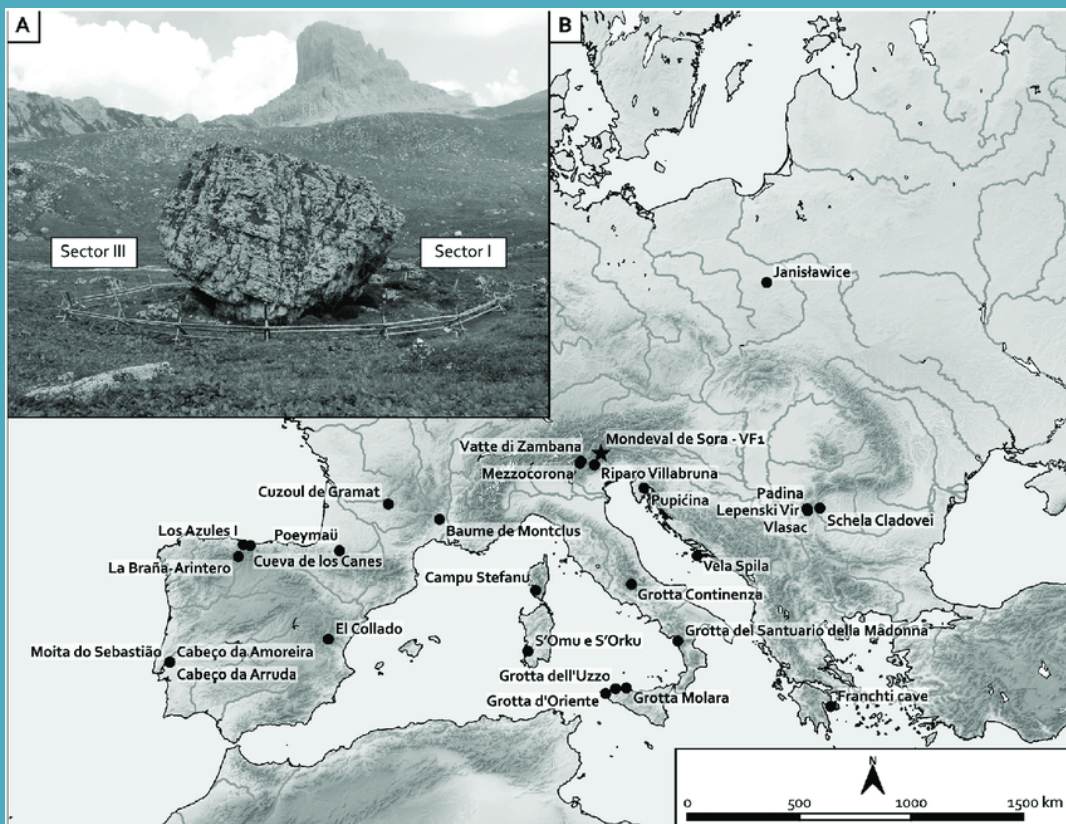
Kostěná šídla z lokality Bad Dürrenberg v Německu (hrob 34).

Hrobový inventář byl většinou spojen s primárně pohřbenými inhumacemi, ale také se zpopelněnými jedinci. Většinou chyběl u sekundárních pohřbů. Distribuce hrobového inventáře byla extrémně asymetrická. Velký počet jednotlivců neměl žádný. Pouze v malém množství případů se našly více než dva nástroje a deset kusů ozdob. Jen velmi málo jedinců na hřbitovech či v místech jednotlivých pohřbů mělo bohatší hrobovou výbavu.

Skelet ženy („Šamanky“) s bohatými nálezy z lokality Bad Dürrenberg v Německu.

Nástroje často zahrnovaly různé kamenné nože, sekery, kostní šídla, a také nástroje pro lov, rybolov či opracování kamene. Některé nástroje pravděpodobně sloužily k výrobě oděvů, košíkářství atd., ty jsou však nsnadno rozpoznatelné.

Harpuna v hrobové výbavě muže z italské lokality Mondeval de Sora.

Pohřební inventář se lišil regionálně, mezi muži a ženami (zejména v počtu položek), ale také mezi jednotlivci na jednotlivých lokalitách.

Na hřbitově Olenij Ostrov pouze 20% (11 z 55) z žen, a více než dvakrát tolik mužů (46%, 32 ze 70) byli pohřbeni s více než dvěma nástroji. Maximální počet nástrojů a zbraní spojených s ženským hrobem bylo asi 30 u mužského hrobu 79.

Sekery, geometrické mikrolity, kostěnné a parohové hroty byly také občas nalezeny v pohřbech žen, např. Bad Dürrenberg, Unseburg, Olenij Ostrov, Zvejnieki. Přítomnost těchto nástrojů i v ženských hrobech by při správně určeném pohlaví znamenala, že obě pohlaví byla zapojena do podobných pracovních úkolů nebo že nástroje byly multifunkčně použity. Ve většině případů se zdá, že nástroje uložené v hrobu byly osobními předměty zemřelého. Ovšem některé mohly být uloženy do hrobu jako dar od jiných lidí. Některé z nástrojů nevykazují opotřebení a zdá se, že byly vyrobeny nedlouho před nebo speciálně pro pohřeb.

Součástí pohřební výbavy byly také symboly a insignie vyjadřující sociální status, případně naznačující pohřby náčelníků nebo šamanů, např. hole s vyřezanými hlavami losů.

Příklady nálezů zdobených holí z mezolitických hrobových situací.

V některých případech nalzáme nástroje vyrobené z vysoce kvalitních surovin, které nebyly místního původu. Některé nástroje byly obzvláště precizně zdobené, např. na lokalitách Henriksholm Bøgebakken, Olenij Ostrov a Skateholm. Tyto precizně vyrobené nástroje mohly být symboly excelence a výrazu sociálního postavení či důkazem mistrovské řemeslné zdatnosti daného jedince.

Jen malý počet nálezů ojedinělých hrobů obsahoval bohatý inventář. Patří mezi ně několik ojedinělých pohřbů mužů, např. lokality Los Azules ve Španělsku, Janisławice v Polsku, Mondeval de Sora v Itálii, či Bad Dürrenberg v Německu.

Rekonstrukce hrobu a hrobové nálezy z lokality Janisławice v Polsku.

Osobní ozdoby představovaly často nositelné šperky např. náhrdelníky, náramky, dokonce prsteny nebo přívěsky na oděvu, včetně pokrývek hlavy. Regionálně byly upřednostňovány různé dekorativní předměty, např. lastury měkkýšů v západní a jihozápadní Evropě, zvířecí zuby ve střední, severní a severovýchodní Evropě. Kromě toho známe různé přívěsky vyrobené kostí savců, ptáků nebo ryb, které byly nošeny jako šperky nebo ozdoby oděvu.

Příklad ozdoby hlavy ze zvířecích zubů z lokality Gross Fredenwalde v Německu.

Na několika pohřebištích byly zaznamenány také kamenné korálky a přívěsky (lokality Aven des Iboussières, Lepenski Vir, Olenij Ostrov a Téviec).

Jen na pohřebních lokalitách u Atlantického pobřeží Francie nacházíme v hrobech schránky až třinácti různých druhů měkkýšů např. Hoëdic, Téviec a La Vergne.

Regionálně dominují různé zuby savců. Řezáky jelenů ve Skandinávii, zuby jelenů a zubů ve střední Evropě, losí a jelení zuby v Litvě, divočák a los v Lotyšsku a los a bobr v Karélii. Celkově zaznamenáváme využití zubů nejméně 19 druhů různých savců, převážně přežvýkavců, ale také masožravců, všežravců a hlodavců. Největší variabilitu zvířecích zubních ozdob zaznamenáváme na pohřebištích v severovýchodní části Evropy.

Příklady kančích „klů“ a zubů z lokality Bad Dürrenberg v Německu.

Na lokalitě Henriksholm-Bøgebakken v Dánsku bylo nalezeno i několik provrtaných lidských zubů (3 premoláry jako součást náhrdelníku ze zubů). Byly nalezeny v hrobě ženy H 19c.

Z distribuce artefaktů v hrobech vyplývá, že zemřelí byli pohřbíváni v kožených oděvech, včetně pokrývky hlavy a opasků, které byly často komplikovaně zdobené, např. Vlasac. Donkalis, Groß Fredenwalde, Henriksholm-Bøgebakken, Olenij Ostrov, Popovo, Schela Cladovei, Skateholm I a II. Nacházíme také kostěné jehlice, které mohly upravovat vlasy žen, např. Vedbæk-Gøngehusvej. Nástroje byly někdy umístěny v zdobených váčcích.

Rekonstrukce zdobeného oděvu na základě distribuce kapříků zubů a mušlí v hrobech 2 a 297 na srbské lokalitě Vlasac.

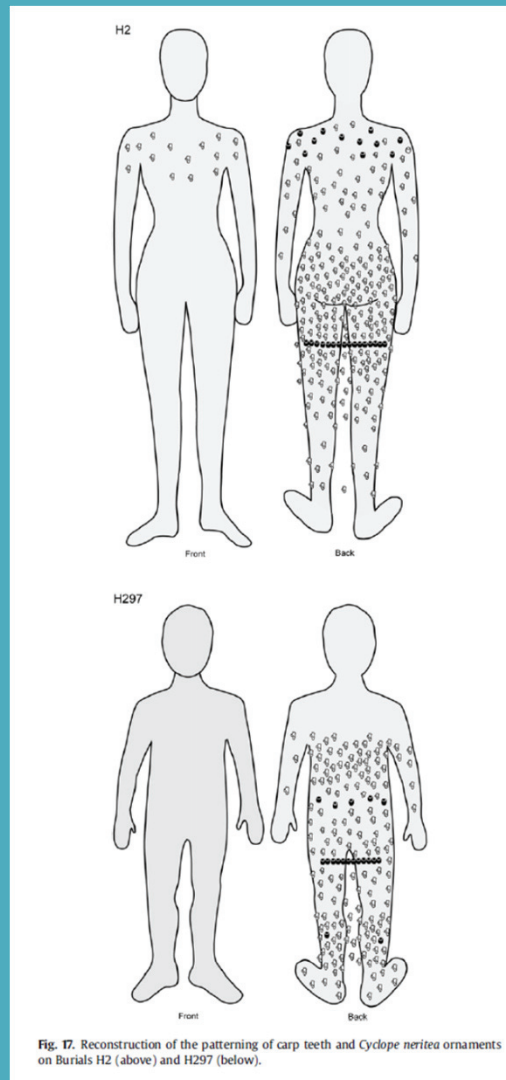

Fig. 17. Reconstruction of the patterning of carp teeth and Cyclope neriteo ornaments on Burials H2 (above) and H297 (below).

Stopy rituálních praktik

Části zvířecích těl v hrobech

Na více než polovině větších pohřebišť a přibližně na 20% pohřebních míst s jedním nebo dvěma hroby nacházíme různé pozůstatky částí savců, ptáků, plazů, ryb a měkkýšů, kteří byli buď nalezeni přímo v hrobu nebo v sousedních jámách.

Části těl zvířat mohly představovat lovecké trofeje, zdroje surovin, amulety či jiné rituální doplňky pohřbu. Může se však jednat i o pozůstatky pohřebních hostin či dary jídla pro zesnulé v posmrtném životě.

Zajímavá je situace na lokalitě Henriksholm-Bøgebakken v Dánsku, kde bylo novorozené dítě při pohřbu umístěno na labutí křídlo. Na lokalitě Téviac ve Francii, nacházíme v hrobech často čelisti jelenů a divočáků.

V hrobech byly nalezeny dokonce i velké části jatečně upravených těl několika různých zvířat např. na lokalitách Peschanitsa a Popovo. Na pohřebišťích ze Skateholmu máme doklady o přiřadání rybí polévky k zemřelým. Jinde nacházíme části nebo celé ryby vložené do ruky zemřelého, např. Grotta dell'Uzzo a Popovo.

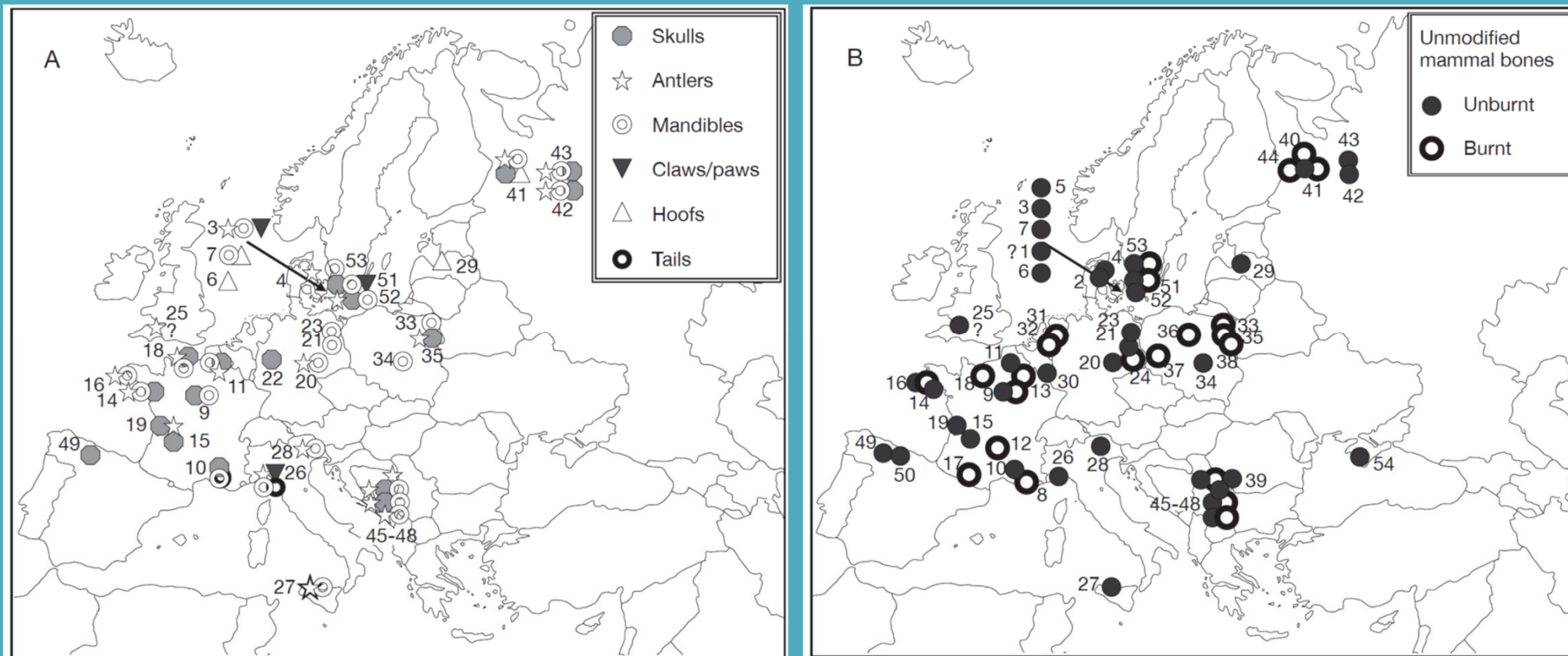

FIG. 4. — **A**, selected skeletal/body parts of mammals; **B**, other unmodified parts of mammals in Mesolithic burials. (*Denmark*: 1 Bloksbjerg (?), 2 Hammelev, 3 Henriksholm-Bøgebakken, 4 Nederst, 5 Nivå 10, 6 Strøby Egede, 7 Vedbæk, Gøngehusvej 7; *France*: 8 Abri Cornille-Sulauze I, 9 Auneau, 10 Aven des Iboussières, 11 La Chaussée-Tirancourt, 12 Le Cheix, 13 Concevreux “les Jombras”, 14 Hoëdic, 15 Le Peyrat, 16 Tévéc, 17 Le Trou Violet, 18 Val-de-Reuil, 19 La Vergne; *Germany*: 20 Bad Dürrenberg, 21 Berlin-Schmöckwitz, 22 Blätterhöhle, 23 Groß Fredenwalde, 24 Schöpsdorf, site 14; *Great Britain*: 25 Aveline’s Hole (?); *Italy*: 26 Arene Candide, 27 Grotta dell’Uzzo, 28 Mezzocorona; *Latvia*: 29 Zvejnieki (modified hoofs); *Luxemburg*: 30 Abri du Loschbour; *Netherlands*: 31 Dalfsen, 32 Oirschot V-21; *Poland*: 33 Dudka, 34 Janisławice, 35 Kamieński, site 1, 36 Mszano, 37 Pomorsko 1, 38 Woźna Wieś 1; *Rumania*: 39 Schela Cladovei; *Russia*: 40 Cernaja guba I, 41 Olenij ostrov, 42 Peschanitsa, 43 Popovo, 44 Szamozerskij II; *Serbia*: 45 Hajdučka Vodenica, 46 Lepenski Vir, 47 Padina, 48 Vlasac; *Spain*: 49 Los Azules, 50 Los Canes; *Sweden*: 51 Skateholm I, 52 Skateholm II, 53 Tågerup; *Ukraine*: 54 Zamil’Koba 1).

Pohřby zvířat

Kromě pohřbů lidí nalézáme také pohřby zvířat. Jedná se zejména o psy, ale známe případy pohřbu prasat či malého srnčete.

Tyto pohřby nacházíme společně s lidskými pozůstatky, či samostatně u lidských pohřbů či v sídlištních objektech. V některých případech byla zvířata zabita před uložením do hrobu zesnulé osoby, např. Skateholm II, hrob VIII. Pohřby psů byly objeveny v Dánsku, Nizozemsku, Polsku, Portugalsku, Rusku, Srbsku a Švédsku.

Na lokalitě Vedbæk-Gøngehusvej v Dánsku, byla nalezena kostra srnčete uložená na dřevěnou desku nad kremační pohřeb. Dvě zpopelněná divoká prasata byla nalezena na pohřebišti na lokalitě Mszano v Polsku Na lokalitě Popovo v Rusku byli dva psi umístěni nad obětní jámu. Stejně jako v případě Mszana šlo o mladé a staré zvíře.

Tyto hroby naznačují úzký vztah mezi zvířaty a lidmi, ale také jejich roli jako společníka v životě a i po smrti.

Lokality s pohřby zvířat

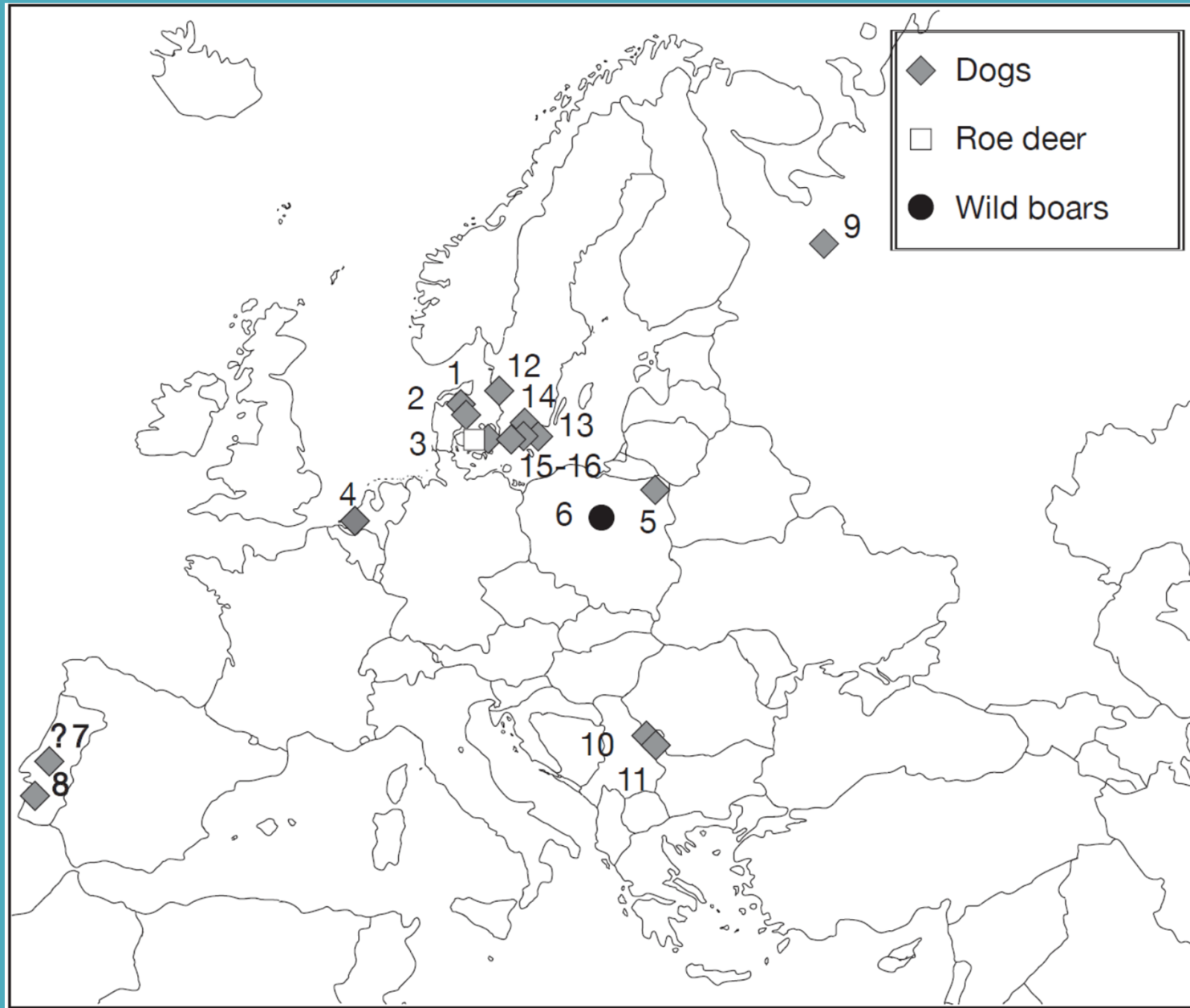
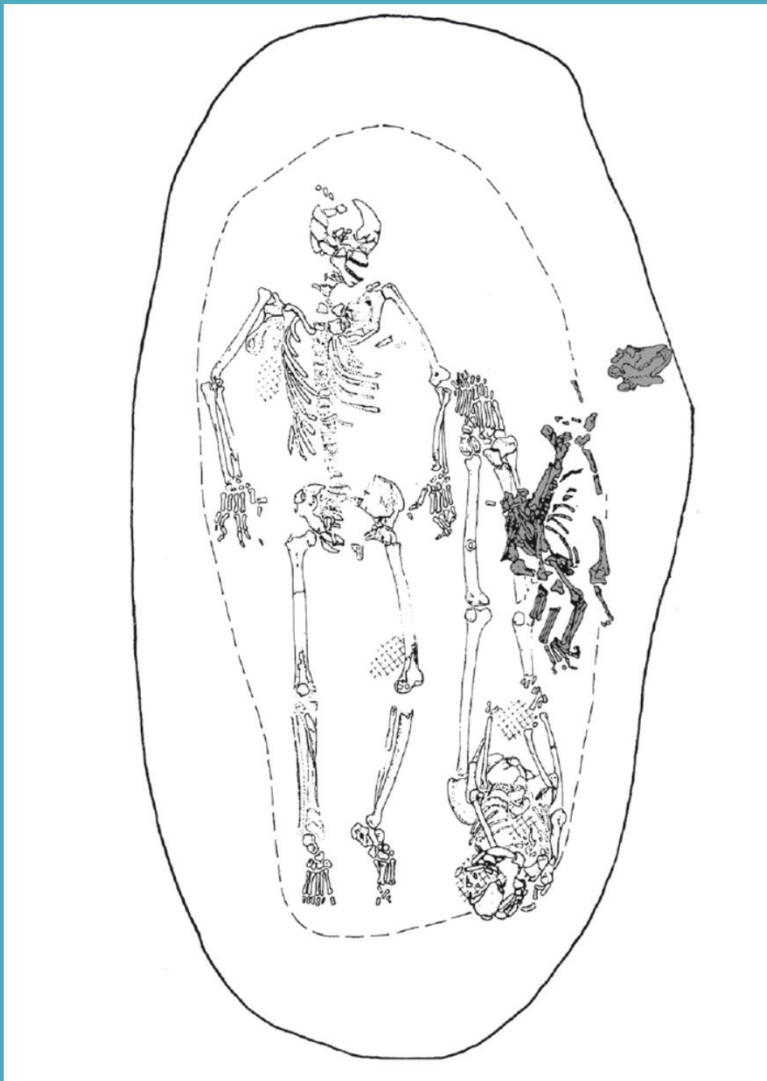

FIG. 3. — Mesolithic burials of animals. (Denmark: 1 Ertebølle, 2 Nederst, 3 Vedbæk, Gøngehusvej 7; Netherlands: 4 Hardinxveld-Giessendam, Polderweg; Poland: 5 Dudka, 6 Mszano; Portugal: 7 Cabeço da Arruda, 8 Cabeço das Amoreiras; Russia: 9 Popovo; Serbia: 10 Lepenski Vir, 11 Vlasac; Sweden: 12 Almeö, 13 Bredasten, 14 Sjöholmen, 15 Skateholm I, 16 Skateholm II).

Příklady pohřbů psů na lokalitě Skateholm II ve Švédsku. Hrob X – dva muži pohřbení se psem. Hrob VIII, žena pohřbená spolu se psem.

Oheň

Oheň hrál roli zejména na různých pohřebních místech ve spojených s izolovanými pohřby, ale v menší míře i na větších pohřebištích. V souvislosti s hroby nacházíme jednoduchá nebo kameny ohraničená ohniště (např. lokality Hoëdic a Téviéc).

Uhlíky nacházené v hrobových jamách mohou naznačovat rituální očistu pohřbu, např. Moita do Sebastião (Roche 1972, 132).

V některých případech byly ohně založeny v okamžiku pohřbívání zemřelého, např. Dalhsen a Mszano (Verlinde 1974; Marciniak 2001).

V mladší období osídlení na lokalitě Lepenski Vir byla většina dospělých pohřbena uvnitř domů v blízkosti ohnišť. V některých případech byla zapálena dřevěná konstrukce umístěná nad hrobem. Na lokalitě Kamieńskie 1 v Polsku bylo nad hrobem spáleno několik parohů z jelena a srnce a na lokalitě Val-de-Reuil, to byly lebky s parohy z obou druhů a také divokého kance.

Červené barvivo

Červená barva měla hlavní symbolický význam jako barva života a krve. Vyskytuje se u mnoha mezolitických pohřbů v celé Evropě.

Četnost hrobů s barvivem roste od západu na severovýchod Evropy a klesá od severu k jihu Evropy. Barvivem byla posypána hrobová jáma a často i tělo zemřelého. Ve větším množství bylo aplikováno na oblasti hlavy a pánve a také v místech, kde byly uloženy milodary. Někdy vytvářely vrstvy barviva až jakousi červenou posmrtnou masku (lokalita Tågerup ve Švédsku).

Některé pohřební oděvy byly zbarveny červeně. Okr byl také nalezen u některých kremačních pohřbů např. na lokalitě Hammelev v Dánsku.

Kremační pohřeb pokrytý červeným barvivem na lokalitě Hammelev v Dánsku.

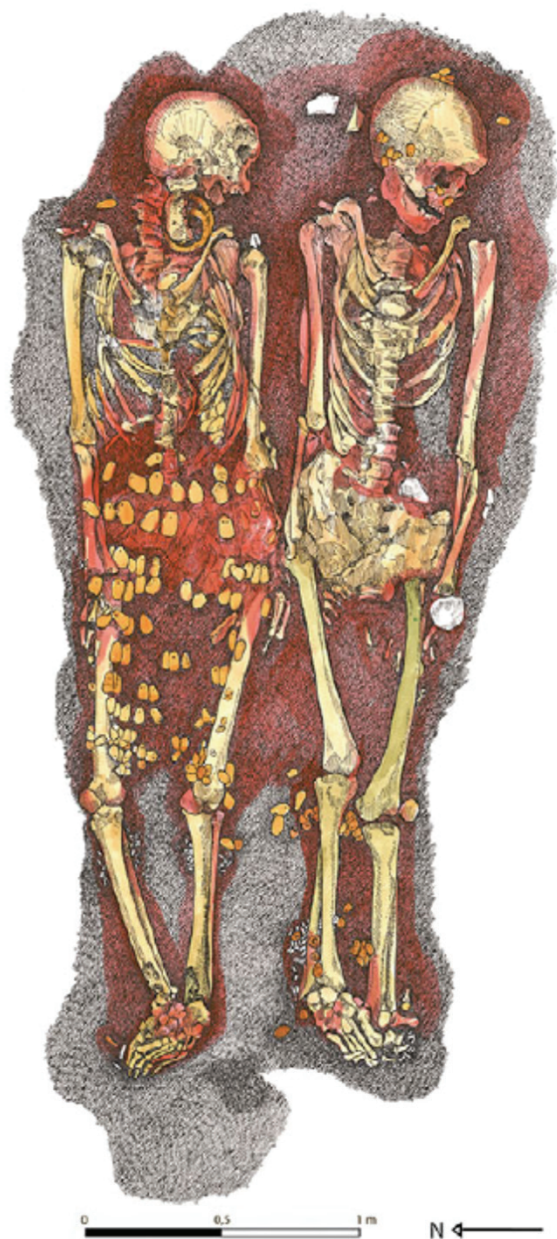
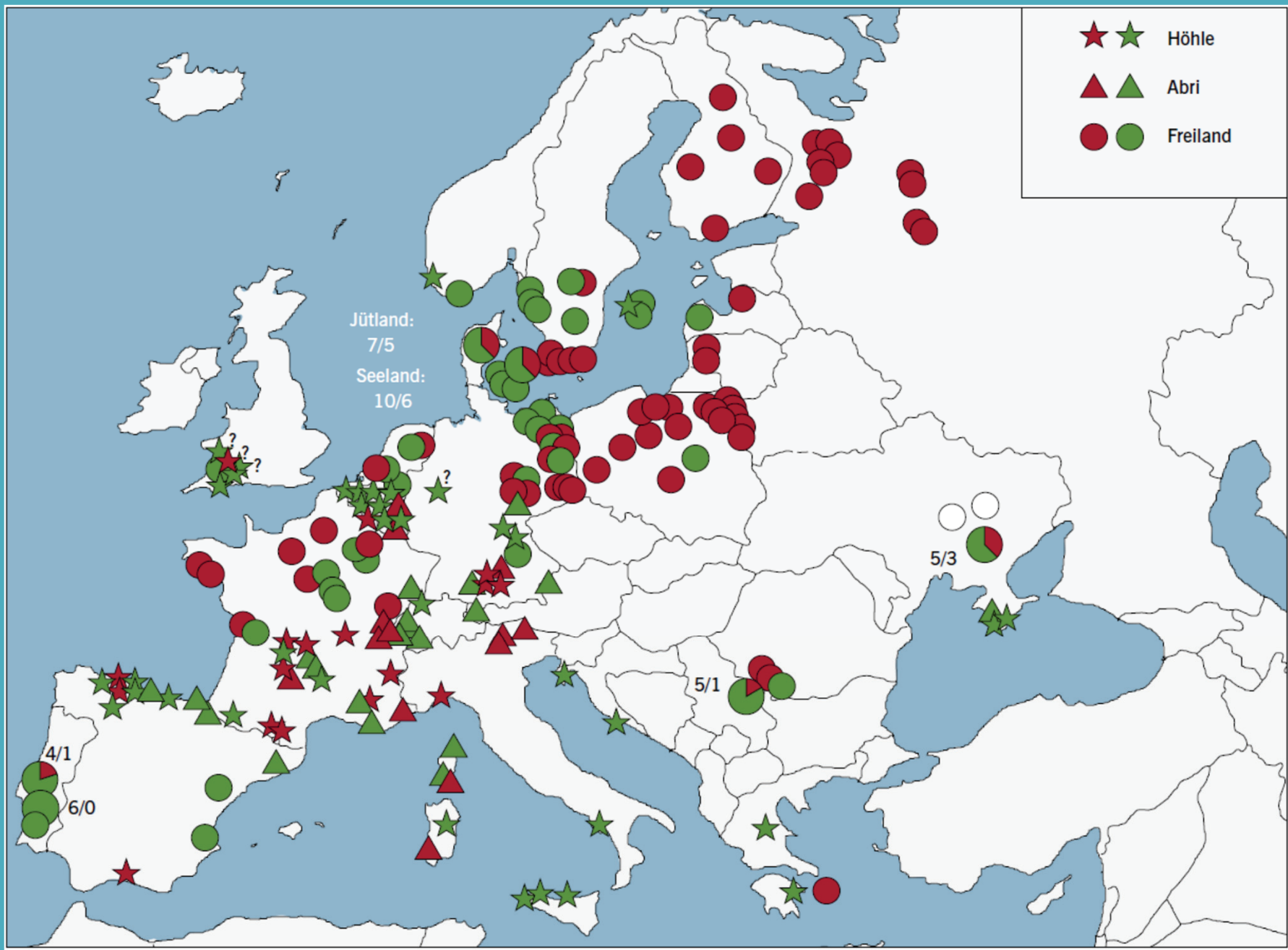

Figure 6. Grave 316/317. Drawing by Loïc Lecareux.

Skelety pokryté červeným barvivom na lokalitě Zvejnieki v Lotyšsku.

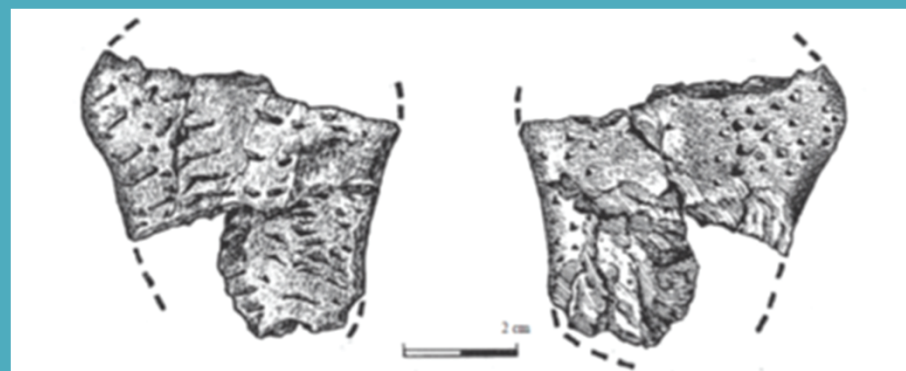
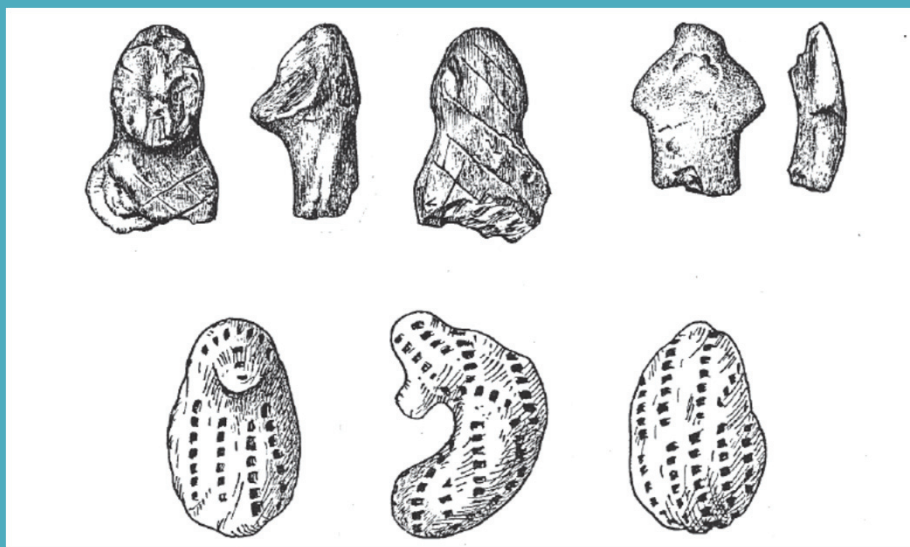

Mezolitické lokality s doklady používání červeného barviva (červeně) a bez použití barviva (zeleně).

V souvislosti s mezolitickými pohřby byly také nalezeny zoomorfní a antropomorfní figurky. Figurky ptáků byly zaznamenány ze dvou jednotlivých pohřbů na lokalitě Zvejnieki v Lotyšsku. (Zagorskis 1987, Pl. III, 2o; VIII, 1). Na lokalitě Olenij Ostrov byly nalezeny hadí podobizny, figurky losů a lidské figurky z parohu a kosti.

Na lokalitách v soutěsce Železná vrata nacházíme zdobené figurální kamenné sošky v asociaci s pohřby (Boroneant, / Bonsall 2012, 52).

Zádušní chaty, kamenné plošiny a jiné architektonické struktury na větších pohřebištích naznačují přítomnost nějaké formalizované podoby pohřebních rituálů. Příklady těchto struktur známe z lokalit Hajducka Vodenica, Hoëdic, Moita do Sebastiã, Skateholm I a II, Téviac, Vlasac).

Zoomorfní a antropomorfní figurky z lotyšské lokality Zvejnieki.

Poznatky z paleodemografie a biologické antropologie

V mezolitických pohřbech jsou zastoupena obě pohlaví a všechny věkové skupiny od nedonošených plodů po staré jedince. Na některých lokalitách jedno pohlaví nebo věková skupina chybí nebo dominuje.

Obecně existuje velký počet pohřbených mladších dospělých osob, ale jen velmi málo starších lidí.

Na větších pohřebištích jsou pohřby mužů často početnější než pohřby žen (např. Vasiljevka I a III, Vlasac, Vološskoe).

Data z vícečetných pohřebišť ukazují, že ženy v průměru umíraly dříve než muži (např. Olenij Ostrov).

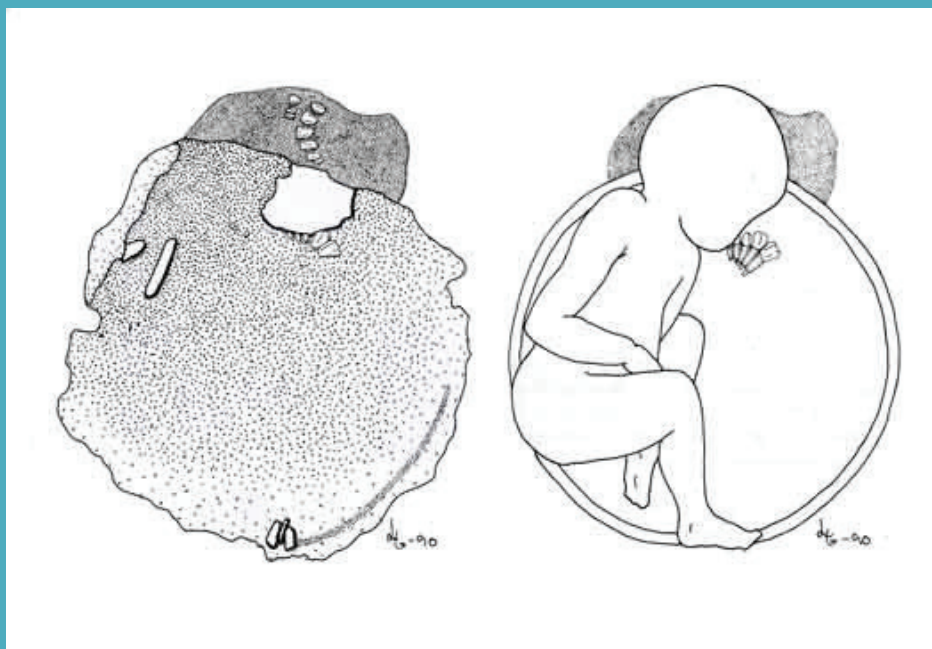
Jedinci ve dvou a vícečetných hrobech náleželi často do různých věkových skupin. Ženy byly pohřbeny většinou s významně staršími muži (např. Skateholm I, hrob 14). V méně případech byli muži pohřbeni se staršími ženami (např. Olenij Ostrov, hrob 152/153).

Počet nálezů pohřbů dětí je mnohem nižší, než se očekávalo. Dětská úmrtnost však byla vysoká. Více než 40 % dětí nalezených v mezolitických hrobech zemřelo během prvních 12 měsíců života.

Děti byly pohřbívány samostatně, s dospělými a společně s dalšími dětmi na větších pohřebištích a v izolovaných hrobech.

Velmi zřídka převyšují počtem hroby dospělých na dané lokalitě, např. Vela Spila (Wallduck et al. 2010). Počet mladistvých je nápadně nízký.

Jsou známy případy, kdy děti, ženy a zřídka i muži byli patrně zabiti a uloženi do hrobu zesnulého, (např. Skateholm I, hrob 14). Některé nálezy skupin pohřbených představují nukleární rodiny, kdy po smrti muže byli v okolí pohřbeny i žena a děti (např. Henriksholm-Bøgebakken, hrob 19). Relativně velký počet dvojitých pohřbů rovněž může indikovat tento postup. Na lokalitě Olenij Ostrov nejméně dva třetiny dvojitých hrobů s dospělými zahrnovaly muže a ženu.

Rekonstrukce pohřbu novorozeněte, které bylo uloženo na dřevěný táč na dánské lokalitě Vedbæk Gøngehusvej.

Několik osteologických studií se zaměřilo na mezolitické kosterní pozůstatky. Antropometrická měření naznačují, že regionálně existovaly fenotypově různé skupiny, které se lišily např. průměrnou výškou populace (např. průměr výšky u žen na lokalitě Franchti byla 137 cm a na lokalitě Olenij Ostrov cca 166 cm).

Genetické studie však ukazují, že mobilita populačních skupin byla stále vysoká a ke křížení docházelo v rámci celé Evropy (Sánchez-Quinto et al. 2012).

Epigenetické znaky na kostře naznačují, že v mnoha případech se na pohřebních místech nacházejí vzájemně příbuzní jedinci. V některých případech byly identifikovány i "rodinné hrobky".

Zubní abraze byla často extrémní. Přední zuby jsou obzvláště opotřebované (např. lokalita Bad Dürrenberg). Vzory opotřebení se liší mezi muži a ženami i mezi věkovými skupinami, např. Skateholm a Zvejnieki. Zdá se, že obě pohlaví používala zuby jako nástroje v každodenních úkolech.

Hypoplázie skloviny naznačuje potíže ve stravování dětí ve věku od tří do pět let (Alexandersen 1988).

Byly zaznamenány další patologické stavy. Regionálně mezolitičtí lidé trpěli metabolickými chorobami jako kurděje a křivice (doložena např. na lokalitě Vlasac).

Zaznamenáváme i další patologie jako je osteoartróza a zánětlivé procesy kloubů, deformace obratlů aj.

Antropologické analýzy také ukazují, že zejména muži museli chodit na dlouhé vzdálenosti, a nosit a zvedat těžká břemena.

Kosterní nálezy také vypovídají o vysoké úmrtnosti kojenců a častých úmrtích v těhotenství a při porodech, které jistě výrazně ovlivňovaly život komunit postglaciálních lovců, sběračů a rybářů. Ženy často rodily již ve věku 14 až 16 let.

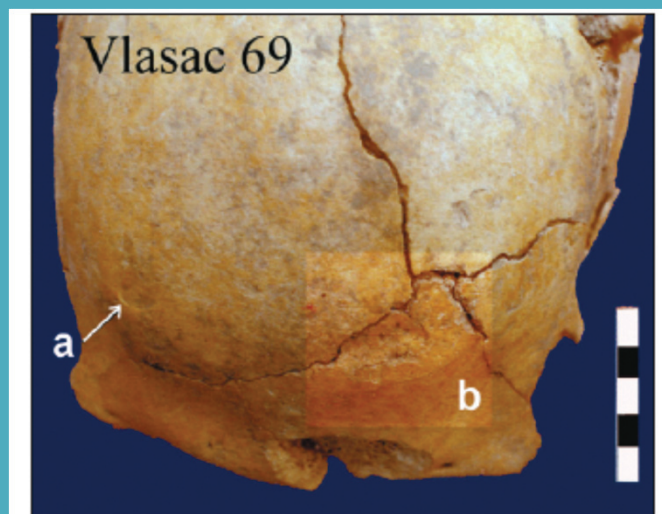

Fig. 5. Vlasac 69. Evidence of a) a small healed depressed fracture and b) a perimortem blunt force trauma on the frontal bone.

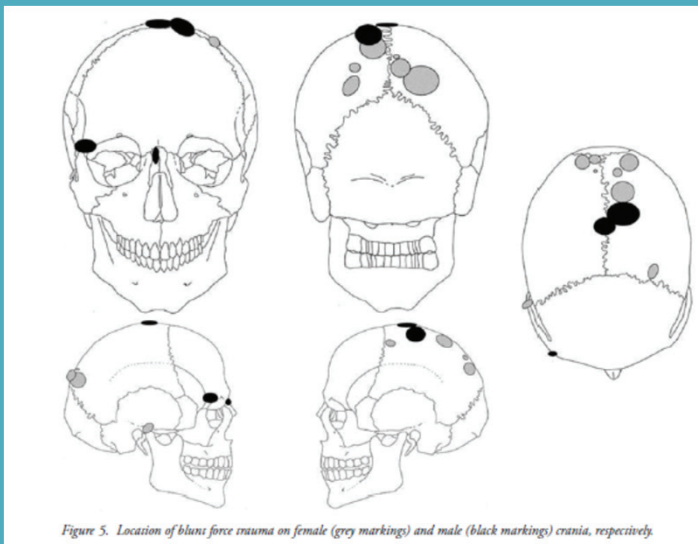
Doklady zranění z lokality Vlasac v Srbsku.

Z kosterních pozůstatků máme doložen relativně vysoký výskyt traumat. Většina zranění se navíc týká mezilidských vztahů násilí v raných postglaciálních komunitách.

Muži i ženy, dospělí i děti byli v četných případech zabiti údery do hlavy nebo střelami. Doklady nacházíme na mnoha lokalitách např. Henriksholm- Bøgebakken, Téviac, Vasiljevka I, Vedbæk-Gøngehusvej či Vološskoe.

Také pohřby hlav vykazují stopy po úderech a řezné stopy krčních obratlech, např. Große Ofnet a Hohlenstein-Stadel. Na lokalitě Vološskoe, chybí kosti rukou a nohou u šesti z 18 dospělých a je pravděpodobné, že končetiny byly amputovány.

Jsou doloženy i zlomeniny čelistí, kostí končetin či bederních obratlů. Máme také důkazy o skalpování, např. na lokalitách Donkalis, Skateholm I a Zvejnieki.

Doklady zranění hlavy ze švédské lokality Kanaljorden.

Souhrn

Mnoho nálezů mezolitických pohřbů a velké množství pohřebních praktik objevených v posledních 30 letech dokazují důležitost pohřebních rituálů pro rané postglaciální komunity.

Existuje pozoruhodně vysoký stupeň variability v umístění a konstrukci hrobů a zacházení s těly zemřelých. Nicméně jsou rozpoznatelné některé regionální preference a zvláštnosti, chronologický vývoj a některé běžné rozšířené konvence v pohřebním ritu.

Pohřební postupy včetně distribuce hrobového inventáře v závislosti na věku, pohlaví, sociálním statusu a okolnostech smrti naznačují výraznější sociální stratifikaci mezolitických komunit.

Zvířata hrála důležitou roli ne pouze v životě, ale také v pohřebních rituálech.

Často pozorovaná blízkost pohřbů a sídelních míst, vytváření specializovaných pohřebišť, vícenásobné použití některých hrobů, či konstrukce zařízení pro pohřební obřady obecně naznačuje přání živé komunity udržovat kontakt s mrtvými.

Bioarcheologické studie v posledních desetiletích poskytly řadu nových výsledků týkajících se výživy, vzhledu a mobility mezolitických lidí zejména pomocí analýz stabilních izotopů či analýz DNA.

Patologické změny a morfologické rysy kostí i známky traumat poskytly další informace o drsných životních podmínkách, ale také o kontaktech a násilné interakci uvnitř a mezi mezolitickými populacemi.

Mezolitické pohřby však stále nejsou známy ze všech regionech v Evropě. V některých zemích, jako je Finsko nebo Nizozemsko jsou kosterní pozůstatky a hrobová výbava vyrobená z organického materiálu velmi špatně zachovány nebo se nedochovávají vůbec (např. lokalita Joensuu Rahakangas ve Finsku či Marienberg v Nizozemsku).